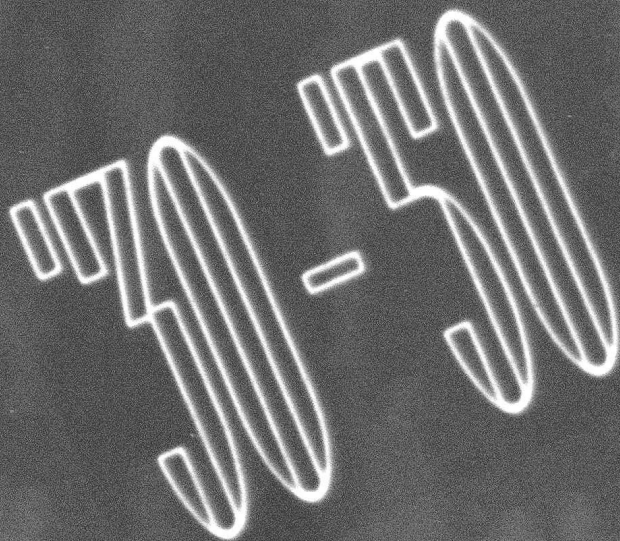

SOMA BERICHTENBLAD

nr 29 / 1997

SOMA BERICHTENBLAD

nr 29 / 1997

'30-'50

*Berichtenblad
van het Studie- en
Documentatiecentrum
Oorlog en Hedendaagse
Maatschappij*

*Residence Palace - Blok F
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel.: 02 / 287 48 11
Fax: 02 / 287 47 10*

*Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9 - 12 en 13 - 17u.*

*Redactie
Dirk Martin*

*Vertalingen
Dirk Martin,
Wim Meyers,
Frans Selleslagh,
Rudi Van Doorslaer
en Anne-Marie Verhofsté*

*Vormgeving
Anne Bernard*

*Druk en afwerking
André Flamée*

*Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
H. Maubelstraat, 52
1190 Brussel*

Woord vooraf	3
Nieuwe statuten en een nieuw Comité	5
In memoriam	10
De schatkamer	
Aanwinsten van het archief	12
Fototheek	15
Op het getouw	
Het project <i>België bevrijd</i> : eerste resultaten	16
Project <i>Little Belgium</i>	21
Initiatieven	
Seminaries	28
Een studiedag over de Eerste Wereldoorlog	32
Een nieuwe publicatie	34
Uit het buitenland	
Comparatieve geschiedsschrijving tussen Oost en West	36
Het verzet en de Zuid-Europeanen	39
In de kijker	
Het Archief van het Koninklijk Paleis	41
Buitenlandse archieven	43
Dossier	
Van Congo ...naar Congo	
Interview met Benoît Verhaegen	46
Congo in ons archief	53
En in onze bibliotheek	56

Hoewel het behoort tot de privileges van directeur José Gotovitch telkens het Woord Vooraf te mogen schrijven voor het Berichtenblad, gebeurt dat vandaag op zijn verzoek - en met veel genoegen trouwens - door ondergetekende, als nieuwe voorzitter van het SOMA.

De institutionele omvorming van het vroegere centrum naar het huidige Soma is intussen voltooid. De nieuwe wetenschappelijke raad werd geïnstalleerd en vergaderde al een paar keer, o.m. om voorstellen van nieuwe onderzoeksprojecten te bespreken. Zoals dat te verwachten viel, is er sprake van een nieuw dynamisme. Alles wijst er op dat het SOMA als federale publiekrechtelijke onderzoeks- en documentatie-instelling een belangrijke plaats inneemt in de wetenschappelijke wereld van ons land.

Een groot deel van het onderzoeksbeleid is de laatste jaren verschoven naar de gemeenschappen. De meeste onderzoeksinitiatieven zijn daar ook op hun plaats omdat de gemeenschappen steeds meer de eerste leefkring zijn geworden van de burgers. Maar daarom moeten we er des te zorgvuldiger over waken dat er voor het historisch onderzoek instellingen blijven bestaan als het SOMA die zich op het federale niveau situeren. Daarvoor pleiten tenminste twee belangrijke argumenten.

Een eerste argument is het veld van onderzoek zelf. Het zou een methodologische fout zijn het historisch onderzoek over de eerste helft van de twintigste eeuw uitsluitend te gaan benaderen vanuit de intussen zelfstandig geworden taalgemeenschappen. Tot diep in de jaren zestig was België het kader waarin zich de geschiedenis voltrok, zowel op het niveau van de instellingen, de besluitvorming en de oppositie daartegen, als op het niveau van de publieke opinie en de beleving van de bewoners. Dat was a fortiori het geval in de oorlogsjaren, zowel in 1914-18 als in 1940-45. Daarom is het voor een serieuze wetenschappelijke studie van deze periode nodig dat het Belgische perspectief wordt gehandhaafd. Documentatie moet worden verzameld en onderzoeksprojecten worden opgezet in een kader dat de toenmalige realiteit weer spiegelt. Het zou anachronistisch zijn die documentatie kunstmatig te gaan verdelen over de taalgemeenschappen of de maatschappelijke realiteit van toen te willen beschrijven vanuit het communautaire paradigma van vandaag.

Een tweede argument sluit hierbij aan. Het is voor onze kennis van dit recente verleden van het grootste belang dat er een forum blijft bestaan waar Vlaamse en Franstalige historici, die allebei dezelfde tweetalige Belgische werkelijkheid onderzoeken en daarbij gebruik maken van dezelfde zowel Nederlandstalige als Franstalige bronnen, met elkaar in contact kunnen komen. Al behoren wij als onderzoekers vandaag tot verschillende gemeenschappen, wij onderzoeken een gemeenschappelijk verleden, en wij moeten kansen creëren om daarover met elkaar van gedachten te wisselen. Het SOMA is daarvoor een bijzonder geschikt kader, via zijn colloquia en publicaties, en in het bijzonder ook via het pas gestarte wetenschappelijke tijdschrift Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis. Ook omdat de universiteiten in ons land dichter zijn gaan aansluiten bij de eigen gemeenschappen, is het des te meer nodig dat er - ook over

oudere grenzen van politieke en levensbeschouwelijke verzuiling heen - plaatsen blijven waar alle onderzoekers van de nieuwste geschiedenis elkaar kunnen vinden om onderzoekservaringen uit te wisselen en mekaar te bevragen, elk vanuit hun eigen realiteit. Ik ben ervan overtuigd dat het SOMA die rol kan vervullen, naast andere initiatieven die in dezelfde richting gaan zoals bv. de traditioneel door jongere historici gedragen Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis.

Het was vanuit beide bovenstaande overwegingen dat ik het de moeite vond destijds jarenlang een rol te spelen als één van de secretarissen van de BVNG, en dat ik nu aanvaard heb voorzitter te worden van het SOMA. Ik meen dat die instelling, in de lijn zoals ik hierboven heb geschetst, een belangrijke opdracht heeft in het onderzoeksveld van de hedendaagse geschiedenis in ons land.

Louis Vos

Voorzitter SOMA

Hoogleraar Nieuwste Geschiedenis aan de KU Leuven

Nieuwe statuten en een nieuw Comité

De omvorming van het Centrum is nu definitief; wij laten dan ook de nieuwe wettelijke teksten terzake volgen.

Belgisch Staatsblad, 01.03.1997

DIENSTEN VAN DE EERSTE MINISTER

10 januari 1997 - Ministerieel besluit tot omvorming van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in "Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij"

De Minister van Wetenschapsbeleid,

Gelet op het koninklijk besluit nr. 504 van 31 december 1986 tot oprichting van de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, die ressorteren onder beide Ministers van Onderwijs of onder de Minister(s) aangewezen bij een in Ministerraad overlegd koninklijk besluit, als Staatsdiensten met afzonderlijk beheer;

Gelet op het koninklijk besluit van 20 april 1965 betreffende het statuut van de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, inzonderheid op artikel 10;

Gelet op het koninklijk besluit van 31 maart 1987 betreffende de groepering van de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, die ressorteren onder de Minister tot wiens bevoegdheid de Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden behoren en hun nadere organisatie als Staatsdiensten met afzonderlijk beheer, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 9 december 1994;

Gelet op het ministerieel besluit van 3 november 1971 tot oprichting bij het Algemeen Rijksarchief van een Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, gewijzigd bij de ministeriële besluiten van 21 juni 1978, 24 april 1989 en 4 april 1991;

Gelet op de wetten van de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973, inzonderheid op artikel 3, § 1, gewijzigd bij de wet van 4 juli 1989;

Gelet op de dringende noodzakelijkheid;

Overwegend dat de samenstelling van het Wetenschappelijk Comité dient gewijzigd te worden ten einde te voldoen aan het verzoek van enkele vaderlandslievende verenigingen en van enkele van hun vertegenwoordigers om niet meer van dit comité deel uit

te maken; dat de ambtstermijn van de huidige leden afloopt; dat de continuïteit van het beheer van het Centrum gewaarborgd moet blijven;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën, gegeven op 19 december 1996,

Besluit :

Artikel 1. Het "Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog" als autonoom Centrum opgericht bij het Algemeen Rijksarchief, draagt voortaan de naam "Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA)", hierna vermeld als "Het Centrum".

Art. 2. Het Centrum heeft als opdracht :

1. het verzamelen, bewaren en onderzoeken van archiefbescheiden en originele documenten die betrekking hebben op de Tweede Wereldoorlog, zijn antecedenten en zijn gevolgen, zulks met inachtneming van de archiefwet;
2. de wetenschappelijke documenten voor de studie van oorlog en hedendaagse maatschappij aan te leggen en ter beschikking van het publiek te stellen;
3. alle nodige initiatieven te nemen om het wetenschappelijk onderzoek op dat gebied te vergemakkelijken en te organiseren;
4. de coördinatie met gelijksoortige instellingen in Europa en in de wereld te verzekeren, met name in de schoot van het "International Committee for the History of the Second World War".

Art. 3. Het Centrum zal zijn activiteiten coördineren met die van de wetenschappelijke onderzoekcentra en de universiteiten.

Art. 4. Voor het uitvoeren van zijn opdracht kan het Centrum, door onze bemiddeling, een beroep doen op de medewerking van alle ministeriële departementen en andere openbare diensten.

Art. 5. Het Centrum beschikt over een Wetenschappelijk Comité dat de opdracht heeft :

- het programma van de werkzaamheden vast te leggen, voor de uitvoering ervan te zorgen en eventueel te bepalen welk gedeelte van de te behandelen stof voorrang moet krijgen;
- het aan te werven wetenschappelijk personeel te selecteren en de voorstellen tot aanwerving en bevordering van dit personeel aan de Beheerscommissie van de Groepering Documentatie over te maken;
- te waken over de opmaak van een begroting en een jaarrekening voor te leggen aan de Beheerscommissie van de Groepering Documentatie.

Art. 6. Het Wetenschappelijk Comité bestaat uit :

- a) het hoofd van het Centrum;
- b) een lid van het wetenschappelijk personeel van elke taalrol;
- c) acht leden van het professorenkorps van de universitaire instellingen, waarvan zes behoren tot de universiteiten die licentiediploma's in de geschiedenis uitreiken;
- d) een lid van het professorenkorps van de Koninklijke Militaire School;
- e) de Algemeen Rijksarchivaris en de Hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek;

f) twee personaliteiten gekozen wegens hun bekwaamheid inzake de onderwerpen die door het Centrum worden behandeld.

- De leden van de categoriën *b, c, d* en *f* worden aangewezen door de Minister op voordracht van het Hoofd van het Centrum;
- Voor de leden van de categorie *c, d*, en *f* worden er plaatsvervangers van dezelfde taalrol aangewezen.

Tijdens de installatie van het Wetenschappelijk Comité voor de periode 1996-2000, zullen de twee personaliteiten van categorie *f* alsmede hun plaatsvervanger gekozen worden op voordracht van de vaderlandslievende verenigingen en onder hun leden.

Het Wetenschappelijk Comité wordt op basis van taalpariteit samengesteld. Het mandaat van de leden loopt over vier jaar en is vernieuwbaar.

De Minister die bevoegd is voor de federale wetenschappelijke instellingen wijst de voorzitter en de ondervoorzitter aan voor een periode van vier jaar.

De voorzitter en het hoofd van het Centrum behoren tot een verschillende taalrol.

Art. 7. Het Wetenschappelijk Comité stelt een Bureau samen dat de werkzaamheden voorbereidt. De voorzitter, de ondervoorzitter, het hoofd van het Centrum, de Algemeen Rijksarchivaris en de Hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek maken er ambtshalve deel van uit.

Het Wetenschappelijk Comité stelt de overige leden van het Bureau aan en neemt daarbij de taalpariteit in acht.

Art. 8. Binnen de perken van de aan het Centrum toegestane begrotingskredieten, wordt de Beheerscommissie van de Groepering Documentatie ertoe gemachtigd, met de toestemming van de Minister, wetenschappelijk, administratief en technisch personeel, onder bediendencontract, aan te werven en de overige uitgaven in verband met zijn opdracht vast te leggen.

Het Wetenschappelijk personeel bestaat uit het hoofd van het Centrum en negen navorsers. Dit personeel zal bezoldigd worden volgens het stelsel geldend in de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, namelijk als afdelingshoofd voor de eerstgenoemde en als werkleider-geaggregeerde, werkleider, eerstaanwezend assistent, assistent of attaché voor de anderen.

Art. 9. Het hoofd van het Centrum is belast met de leiding van het wetenschappelijk personeel, het administratief beheer en het dagelijks bestuur, onder de hoede van het Wetenschappelijk Comité en de Beheerscommissie van de Groepering Documentatie en onder verantwoordelijkheid van de Minister.

Art. 10. Met het oog op de verwezenlijking van de opdracht van het Centrum en onverminderd de steun verleend door het Algemeen Rijksarchief en de Koninklijke Bibliotheek, wordt een jaarlijkse toelage ten bate van het Centrum toegekend ten laste van de kredieten uitgetrokken op de begroting van de Minister waaronder de federale wetenschappelijke instellingen ressorteren.

Deze toelage is bestemd om uitgaven voor personeel, werking, publicaties en uitrusting te dekken.

Art. 11. Het ministerieel besluit van 3 november 1971 tot oprichting bij het Algemeen Rijksarchief van een Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog wordt opgeheven.

Art. 12. Dit besluit treedt in werking de dag waarop het in het Belgisch Staatsblad wordt bekendgemaakt.

Brussel, 10 januari 1997.

Y. YLIEFF

* * *

Ministerieel besluit van 13.3.1997

DIENTEN VAN DE EERSTE MINISTER

Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden

Ministerieel besluit tot samenstelling van het Wetenschappelijk comité van het "Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij" (SOMA).

DE MINISTER VAN WETENSCHAPSBELEID

Gelet op het koninklijk besluit nr. 504 van 31 december 1986 tot oprichting van de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, die ressorteren onder beide Ministers van Onderwijs of onder de Minister(s) aangewezen bij een in Ministerraad overlegd koninklijk besluit, als Staatsdiensten met afzonderlijk beheer;

Gelet op het koninklijk besluit van 20 april 1965 betreffende het statuut van de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, inzonderheid op artikel 10;

Gelet op het koninklijk besluit van 31 maart 1987 betreffende de groepering van de wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, die ressorteren onder de Minister tot wiens bevoegdheid de Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden behoren en hun nadere organisatie als Staatsdiensten met afzonderlijk beheer, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 11 december 1987 en 9 december 1994;

Gelet op het ministerieel besluit van 10 januari 1997 tot omvorming van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, in "Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij", inzonderheid op artikel 6.

BESLUIT :

Artikel 1 : Het Wetenschappelijk Comité van het "Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij" (SOMA) bestaat uit zestien leden die als vertegenwoordigers van de verschillende categorieën voor een mandaat van vier jaar zijn aangeduid, zoals hierna volgt :

- a. - de heer José Gotovitch, Directeur.
- b. - Mevrouw Chantal Kesteloot, assistent;
 - de heer Rudi Van Doorslaer, werkleider
- c. - de heer Francis Balace, docent bij de "Université de Liège";
- d. - de heer Herman Balthazar, professor aan de Universiteit Gent;
 - Mevrouw Ginette Kurgan, professor aan de "Université Libre de Bruxelles";
 - de heer Jacques Lory, professor aan de "Facultés Universitaires Saint-Louis";
 - de heer Jean Stengers, professor emeritus van de "Université Libre de Bruxelles";
 - de heer Mark Van Den Wijngaert, professor aan de Katholieke Universiteit Brussel;
 - de heer Louis Vos, professor aan de Katholieke Universiteit Leuven;
 - Mevrouw Els Witte, professor aan de Vrije Universiteit Brussel.
- e. - de heer Luc De Vos, professor aan de Koninklijke Militaire School.
- f. - de heer Ernest Persoons, Algemeen Rijksarchivaris van het Algemeen Rijksarchief;
 - de heer Pierre Cockshaw, Hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek.
- g. - de heer P. Muls, Nationaal Voorzitter van de Nationale Strijdersbond van België.
 - de heer Vincent Janssens, Voorzitter van "Union des Services de Renseignements et d'Action de Liège".

Art. 2. : De plaatsvervangers voor de leden van de categorieën c., d., en f. vermeld in artikel 1 van onderhavig besluit zijn respectievelijk :

- c. - de heer Philippe Raxhon, vorser NFWO bij de "Université de Liège";
 - de heer Bruno De Wever, docent bij de Universiteit Gent;
 - Mevrouw Eliane Gubin, docent bij de "Université Libre de Bruxelles";
 - Mevrouw Micheline Libon, werkleider bij de "Université Catholique de Louvain".
 - de heer Serge Jaumain, docent bij de "Université Libre de Bruxelles";
 - de heer Eric Defoort, professor aan de Katholieke Universiteit Brussel;
 - de heer Emmanuel Gerard, professor aan de Katholieke Universiteit Leuven;
 - Mevrouw Machteld De Metsenaere, docent bij de Vrije Universiteit Brussel
- d. - de heer Etienne Rooms, lector aan de Koninklijke Militaire School.
- e. - de heer François De Coster, Adjunct-Nationaal voorzitter van de Nationale Confederatie der politieke gevangenen en rechthebbenden van België
 - de heer Henry Hoven, Nationaal voorzitter van het Nationaal Verbond der Oud-Krijgsgevangenen.

In Memoriam

Op 8 april 1997 overleed onverwacht **Fernand Erauw**, enkele dagen nadat hij door de Minister van Wetenschapsbeleid en het hele personeel gevierd en gelukgewenst werd t.g.v. zijn afscheid als Ondervoorzitter van het Navorsings- en Studiecetrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

(Coll. familie Fernand Erauw)

Deze verzetsman van het eerste uur uit de "Groep Grenadiers" werd aangehouden en weggevoerd naar de kampen Sachsenhausen en Esterwegen. Zijn naoorlogse carrière verliep in het Rekenhof waar hij in 1962 Raadsheer werd. 21 Jaar lang doceerde hij Openbare Financien aan het Hoger Handelsinstituut; in 1979

werd hij hoogleraar begrotingsrecht aan de VUB. Hij schreef verschillende werken in dit verband.

Fernand Erauw stak zijn overtuiging en engagement niet onder stoelen of banken. Zijn initiatie als vrijmetselaar in de Loge "Liberté chérie" greep plaats in het kamp van Sachsenhausen in tegenwoordigheid van een van zijn voorgangers in het Centrum, Luc Somerhausen. Erauw was liberaal gemeenteraadslid te Jette; gedurende 13 jaar was hij er schepen van Onderwijs en Schone Kunsten. Twee keer, in 1949-50 en 1954-57, was hij adjunct-kabinetschef van Minister Jean Rey. Een groot deel van zijn tijd ging ook naar zijn ex-medegevangenen o.a. in het kader van de organisatie Fonprispol en het home Saint Ode. Sinds 1955 was hij afgevaardigde van de Belgische regering in het internationaal Comité van de International Tracing Service over de deportatie te Arolsen.

In 1980 werd hij lid en in september 1985 ondervoorzitter van het wetenschappelijk Comité van het Centrum. In perfect samenspel met zijn Franstalige alter-ego Francis Balace, vormde hij een directietandem dat van aanpakken wist. Competent, met humor en discretie, met de nodige autoriteit als dat nodig was, heeft hij de initiatieven die het Centrum gemaakt hebben tot wat het nu is, mee uitgewerkt en ondersteund. Als hoogleraar én verzetsman vormde hij het cement van de twee componenten van het Wetenschappelijk Comité. Zonder aarzelen nam hij de verantwoordelijkheden op zich van een actieve en oplettende Voorzitter die een ontzettend belangrijke taak tot een goed einde wilde brengen, maar waarvoor hij zichzelf een einddatum had gesteld.

Het is slechts op aandringen van zijn collega's van het Bureau, waar de sfeer van compleet vertrouwen en vriendschap aan hem te danken was, dat hij aanvaardde nog aan te blijven na de vijftigste verjaardag van de bevrijding, die hij zelf als eindpunt van zijn functie zag.

Tijdens de laatste jaren was hij tot de conclusie gekomen dat de toekomst van de instelling samenhang met de omvorming ervan. Hij kon er ook zijn vrienden van overtuigen en het is onder zijn impuls dat het nieuwe Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij tot stand kwam, dat nog enkel door historici geleid wordt. Hij kon er nog de installatie van meemaken en de hem door iedereen gebrachte hulde smaken.

Ik zou tenslotte willen benadrukken dat Fernand Erauw, sinds ik in moeilijke omstandigheden als Directeur werd aangesteld, een echte gids was die mij steeds gesteund heeft. Hij verdedigde een rechtlijnig beleid, leek onbewogen te luisteren, maar stond ook open voor soms gekke of onbetamelijke ideeën als zij maar konden bijdragen tot de ontwikkeling van de instelling. Hij bezat de zeldzame gave het generatieverschil te doen vergeten en ik kon in hem een vriend zien. Zijn vertrek woog mij zwaar. Zijn definitief heengaan, rechttop zoals hij geleefd had, heeft mij dan ook sterk aangegrepen. De neerslachtige stemming in het Centrum bewees dat hij op ons allen zijn stempel had gedrukt.

José Gotovitch

Archief

Aanwinsten

Naast tientallen dagboeken en manuscripten (zie verder) werden het afgelopen jaar 49 nieuwe archiefbestanden verworven.

Van die 49 bestanden waren er 22 op naam te schrijven van het fonds P, archief van privépersonen. Het fonds B, Belgische instellingen en organisaties 1930-1950, en het fonds WE, copies van buitenlands archiefmateriaal over België, kregen er elk vijf bestanden bij. Telkens vier bestanden waren nieuw in de fondsen M (Duitse overheden in België) en W (verzamelingen). Tenslotte ook enkele aanwinsten in de fondsen V (economie en bedrijfsleven), R (verzet), S (clandestiene inlichtings- en actiediensten), T (gevangenschap en deportatie), JB (militair gerecht) en E (Belgisch leger).

Waar gaat het in concreto over? Het aantal schenkingen en bewaargevingen van en over privépersonen (zie ook fonds JP) bleef vrij hoog. De themata betroffen hier vooral verzet, escape en deportatie. Echter ook aan te stippen documenten afkomstig van Jef Rens m.b.t. het *Centre syndical belge* te Londen, en

het archief Wilchar (zie het vorige nr. van '30-'50).

En de andere bestanden? De grote bewaargevingen door officiële instellingen - met het fiat van het Rijkarschieff - en aanverwanten zijn stilaan een traditie geworden. Het afgelopen jaar gaf het Auditoraat-generaal 20 strekkende meter overtuigingsstukken i.v.m. de repressie van de collaboratie in bewaring. De helft ervan betreft documenten afkomstig van *Volk en Staat* en *Le Soir* (JB 63). Een eertijds geheim naoorlogs bestand m.b.t. op te sporen Duitse agenten is afkomstig van de Veiligheid van de Staat (B 93.1/22) Belgacom gaf het epuratie-archief van de RTT in bewaring (B 65)¹. De RTBF-Charleroi deponeerde het laatste stuk van de documentaire collectie opgebouwd voor de uitzendingen *Jours de Guerre*. Een kleiner ambtelijk archief - een geroneotypeerde copie van de verslagen van de vergaderingen van de zgn. *Warencentrales* - werd ons geschonken door de oud-secretaris ervan (B 101).

Naast het verwerven van "Belgisch" archief van en bij privé-personen, organisaties en officiële instellingen zetten

¹ De drie voornoemde bestanden zijn slechts raadpleegbaar mits toelating.

Militärverwaltungschef Reeder ontvangt de pers in de Senaat, 4 juni 1943
(Coll. SOMA).

wij ook onze aankooppolitiek van coppies van buitenlandse archieven over België voort. Dat was o.a. het geval voor 9 microfilms uit het archief van het Franse *Ministère des Affaires étrangères*. Het gemicrofilmde bestand in kwestie bevat de bijzonder interessante diplomatieke correspondentie en dossiers van de Vichy-regering in verband met België tot 1942 (6 WE 2).

Een laatste grote bestand tenslotte vormden wij zelf door het samenvoegen van een aantal kleinere gehelen afkomstig van de verzetsbeweging *Mouvement*

National Belge - Belgisch nationale Beweging (MNB-BNB) (4R).

Wat het fonds dagboeken en manuscripten betreft, noteerden we 15 nieuwigheden afkomstig van Jean-Pierre du Ry in het kader van de voorbereiding van zijn studie over de recruteringscentra van het Belgisch leger in 1940, de CRAB's². Bij de 29 anderen vinden we als thema het verzet (8), gevangenschap in landen bezet door of bevriend met de Asmachten (6; België, Frankrijk, Spanje, de Kanaaleilanden), dagelijks leven (5), concentratiekampen (4) en de veldtocht van mei-

² JEAN-PIERRE DU RY, *Allons enfants de la Belgique. Les 16-35 ans, mai-août 1940*, Bruxelles, Racine, 1995.

juni 1940 (4). Veel minder aan bod komen de collaboratie (2) en de krijgsgevangenschap (1). Eens te meer moeten we vaststellen dat de Nederlandstalige manuscripten in de minderheid zijn (10 op 44).

Uitschieter waren hier ongetwijfeld de mémoires van Pierre Daye, zowel wat betreft de omvang ervan als het belang voor de geschiedsschrijving van het rexisme (JP 1635). Interessant ook 5 dagboeken en manuscripten over de clandestiene inlichtings- en actiediensten (JP 1618, 1622, 1623, 1633 en 1675), in het bijzonder de onuitgegeven studie van Jean De Backer over de groep Beaver-Baton (JP 1633, raadpleging mits toelating). Tenslotte kan naast een recente officiële US-studie over de restitutie van joods bezit (JP 1636, zie elders in dit nummer) ook nogesignaleerd worden het dagboek van André Folens (JP 1613), getuige van het te weinig bekende

Duitse kampstelsel op het Kanaaleiland Alderney.

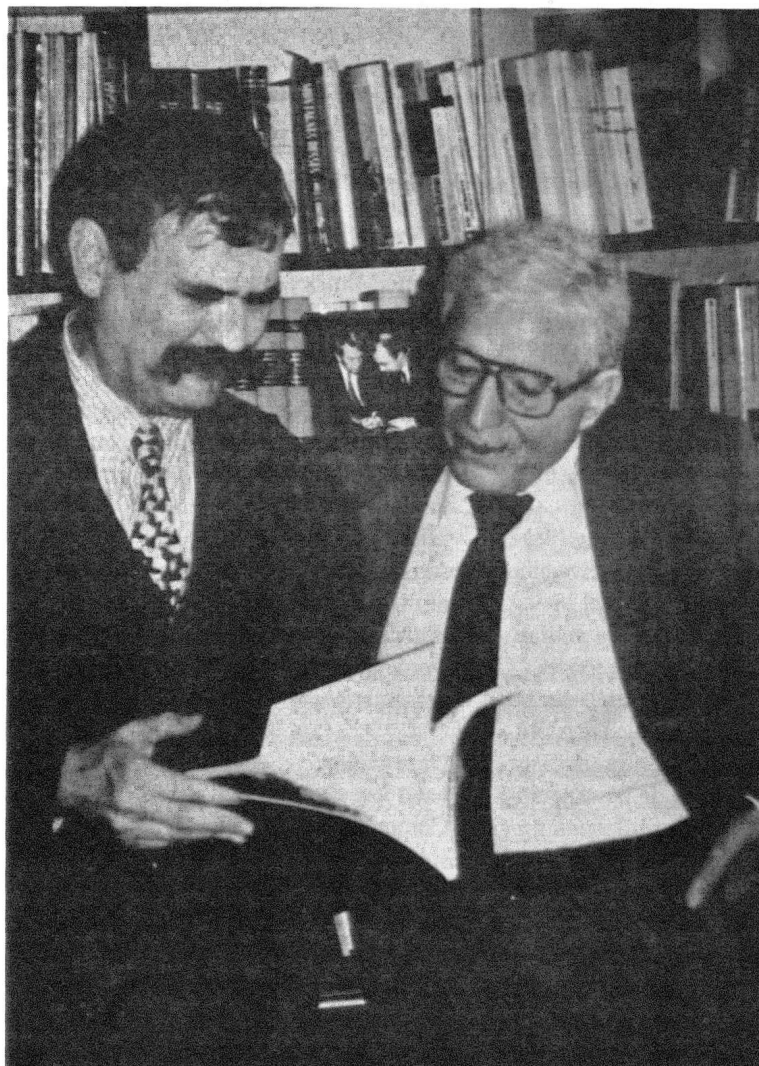
De komende maanden verwachten wij weer heel wat aanwinsten, o.m. uit de hoek van naoorlogse verenigingen van politieke gevangenen en verzetslui. Maar de grote uitdaging voor het archief wordt ongetwijfeld het invoeren en raagpleegbaar maken van de beschrijving van de bestanden in de geïnformatiseerde archiefinventarisatiemodule "Pallas". Er werd reeds begonnen met het invoeren in deze door Patrick Temmerman uitgewerkte module. De raadpleging van Pallas door het publiek in de leeszaal (zoals VUBIS voor de bibliotheek) is iets voor de laatste fase van dit meerjarenplan.

Voorlopig worden de nieuwe bestanden dus nog steeds ontsloten via het aanwinstenregister, het archievenoverzicht en de (geïnformatiseerde) trefwoordenlijst. Maar de toekomst is begonnen...

Dirk Martin/Fabrice Maerten

Wij danken de Koninklijke Bibliotheek Albert I die bij uitzondering het drukken en nieten van dit nummer heeft verzorgd. Onze drukker André Flamée heeft inderdaad tijdelijk zijn werk moeten staken; wij maken van de gelegenheid gebruik om hem onze beste wensen voor een vlug herstel over te maken.

Fototheek

*Tony Vaccaro (r.)
samen met de
ondervoorzitter
van het Centrum,
professor
Francis Balace
(Coll. SOMA).*

De Amerikaanse fotograaf Tony Vaccaro maakte op 7 juli 1997 aan het SOMA-CEGES een reeks foto's over die hij, eenvoudige GI bij het leger van Patton, maakte vanaf de landing in Normandië tot wanneer hij terugkeerde naar de Verenigde Staten. De 'Belgische' foto's werden gemaakt tijdens en na het Ardennenoffensief. Het zijn helemaal geen 'officiële' opnamen, maar wel foto's van een amateur - die naderhand een bekenadigd beroepsfotograaf werd - die met open ogen het oorlogsleed vastlegde.

WM

Het onderzoeksproject “België bevrijd”: eerste resultaten

*Een socio-professioneel profiel van de medewerkers van het Hoog
Commissariaat voor 's Lands Veiligheid*

Het Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid (HCLV), ook wel Hoog Commissariaat voor de Veiligheid van de Staat genoemd, werd in juli 1943 te Londen opgericht door de Belgische regering in ballingschap met het oog op de controle op en de coördinatie van de instellingen die na de bevrijding van het grondgebied belast zouden worden met ordehandhavingstaken. Orde was de belangrijkste voorwaarde wilde men het machtsvacuüm na het vertrek van de bezetter snel invullen. Andere noodzaak was de veilige doortocht van de geallieerde legers op weg naar Duitsland en het herstel van het openbaar leven te garanderen. Dit hield de ontwapening en kanalisering (encasernement) van het verzet en de bewapening en zuivering van de ordetrijdkrachten in. Om deze complexe taak tot een goed einde te brengen, werd in overeenstemming met de besluitwet van 29 juli 1943 de doorgewinterde magistraat en Auditeur-Generaal Walter Ganshof van der Meersch met de leiding van de operatie belast. De persoon van Ganshof was hiervoor bijzonder geschikt. Als Auditeur-Generaal kon hij zowel op het militaire als op het burgerlijke vlak met autoriteit optreden. Bovendien genoot hij in verzetskringen over een stevige reputatie. De militaire justitie, die tot de prerogatieven van Ganshof behoorde, zou de hoofdrol spelen bij het herstel van het openbaar leven en de ordehandhaving. Om de band met de regerings-

structuur te behouden, een eis van de Eerste Minister, kreeg Ganshof bovenop zijn functie van Auditeur-Generaal een titel die hem toeliet om als raadgever van de regering op te treden, namelijk Hoog Commissaris voor 's Lands Veiligheid. Om zijn taak naar behoren te vervullen, rekruteerde Ganshof in verschillende fasen de nodige medewerkers, hoofdzakelijk juristen, die de Hoog Commissaris te lande zouden vertegenwoordigen of die verbindingszendingen bij de geallieerde legers zouden verzorgen. Hiertoe werden de belangrijkste uitvoerders gemilitariseerd.

Deze bijdrage is een poging om aan de hand van de archieven van het Hoog Commissariaat het sociaal en professioneel profiel van de medewerkers van het HCLV te schetsen. Waarom is dit nodig? Als men in het kader van het project “België bevrijd” (zie ‘30-’50 nr. 27) de verslagen van deze “Regionale officieren” en hun adjuncten wil bestuderen, is het belangrijk om vooraf na te gaan door welke “bril” zij de situatie op het terrein percipieerden. Een kritische analyse van de sociale, opleidings- of politieke factoren die hen beïnvloedden is daarom onontbeerlijk.

De rekrutering van deze medewerkers verliep in Londen tussen juli 1943 en juli 1944 bijzonder moeizaam. Er kan slechts over een betekenisvolle groei van de

gelederen gesproken worden vanaf de bevrijding van België in september 1944. Mogelijk was het kandidatenreservoir in België groter dan in Londen. Ook in mei 1945 liep het aantal medewerkers lichtjes op. Wellicht kan hier een band gelegd worden met de terugkomst van talrijke Belgen uit de Duitse krijgsgevangenen- en arbeidskampen. Over een periode van de zomer van 1943 tot november 1946 werden bij het HCLV om en bij de 200 personen in dienst genomen. Buiten een "elitecorps" van ongeveer 49 officieren bestond de rest van het personeel van het HCLV in hoofdzaak uit ondergeschikten zoals lager geschoolde administratieve krachten, chauffeurs en motorrijders. Maar Ganshof rekruteerde eveneens een aantal doctoren in de rechten om hem in administratieve taken bij te staan. Wel verliep de evolutie van het "kern"-personeel en dat van het "steun"-personeel opvallend parallel. Er vond dus geen noemenswaardige "bureaucratisering" van het HCLV plaats. Op de vraag of dit steunpersoneel enige invloed heeft gehad op de werking of de rapportering van HCLV, kan in de huidige stand van het onderzoek geen antwoord gegeven worden.

Het "kern"-personeel was wat de meeste gevallen betreft vóór de bevrijding van België in Londen aanwezig. Meestal waren deze medewerkers actief in de dienst documentatie. De bijzonder gedetailleerde informatie die door deze dienst werd vergaard, bleek achteraf van onschatbare waarde om de autoriteit van de regionale vertegenwoordigers van de Hoog Commissaris op lokaal vlak te schragen. Daarnaast kregen de officieren cursussen over oorlogswetgeving, Duitse en collaborerende organismen en de politieke situatie in België. Het hoeft dan ook geen betoog dat de kandidaten voor aanwerving in het HCLV liefst een stevige juridische vorming achter de rug hadden.

Concreet zou de doctor in de rechten de voorkeur krijgen. Beheersing van de Engelse taal en een grondige kennis van de Belgische wetgeving waren eveneens belangrijke vereisten. Persoonlijke relaties, deelname aan het verzet, bijzondere banden met politie of rijkswacht maar ook een verzorgd uiterlijk speelden evenzeer een rol. In Londen was dit een relatief schaarse elitaire groep.

Welke kenmerken vertoont deze kern ?

In 1943 was de gemiddelde leeftijd van de in Londen gerekruteerde regionale officieren 37 jaar. Zij bekleedden vaak hoge functies zoals advocaat, rechter, gedelegeerd bestuurder, schepen, burgemeester, hoogleraar en zelfs een ambassadeur. Na hun passage bij het Hoog Commissariaat kenden een aantal onder hen nog prestigieuze carrières. Men vindt onder hen een lid van het Huis van de Koning, een Minister van Onderwijs en een kabinetschef van de Eerste Minister. Ook hun vaders hadden belangrijke functies: geneesheren, rechters, generaals, een ex-minister, senatoren en volksvertegenwoordigers. Niettegenstaande enige verwantschapsbanden was de adel opvallend afwezig binnen de gelederen van het HCLV. Een andere factor die kan wijzen op een hoog sociaal niveau zijn contacten met het buitenland. Een aantal regionale officieren woonden, studeerden of hadden familie in het buitenland.

Wij zijn er ons van bewust dat deze kenmerken niet op alle "Londense" medewerkers van Hoog Commissaris Ganshof van toepassing zijn. Algemeen staat het hoge socio-professionele niveau van deze officieren echter wel vast. Een spreken-der kenmerk is waarschijnlijk de algemene universitaire vorming. Zoals reeds vermeld waren de meesten doctor in de rechten en advocaat. Opvallend echter is dat zij meestal hun studies voltooiden aan de ULB. Om niet voorbij te gaan aan de

geplogenheden bogen wij ons ook over de communautaire oorsprong van de regionale officieren. Hier valt het uitgesproken Brusselse en Franstalige karakter van het HCLV op. De Franstaligheid van het korps wordt in de geconsulteerde bronnen trouwens als vrij vanzelfsprekend beschouwd. In de rapporten werd quasi exclusief het Frans gebruikt. Over de politieke kleur van de protagonisten komen in het archief slechts sporadische en vage indicaties voor. Een zekere afwezigheid van katholieken valt desalniettemin op.

Het is ook niet onbelangrijk zich af te vragen of Ganshof zijn medewerkers vooraf kende. Zagen zij mekaar in bepaalde kringen? Denk hier vooral aan de talrijke doctoren in de rechten die hun studies voltooiden aan de ULB, waar ook Ganshof doceerde. Hiervoor verwijzen wij graag naar het recente werk van Dirk Luyten over de economische collaboratie in België. Hij wijst er op de nauwe betrekkingen die Ganshof zou hebben onderhouden met de Socialistische partij en met P.H. Spaak in het bijzonder.¹

De taakbeschrijving van de officier van het HCLV in België verschilde gevoelig van die van Londen. Regionale officieren werden na de bevrijding naar alle uithoeken van het grondgebied gestuurd om er op vrij autonome basis de Hoog Commissaris te vertegenwoordigen. In de provinciale hoofdsteden kwam er een provinciale vertegenwoordiger, geflankeerd door één of meerdere adjuncten. In de havensteden Oostende, Gent en Antwerpen werden (vanaf 20 juli 1945) havencoördinatoren aangesteld en bij de verschillende geallieerde eenheden namen sommigen verbindingsfuncties waar. De gemiddelde leeftijd van de nieuwe

“Belgische” rekruten was hoger dan bij de “Londenaars”. In 1944 loopt die op tot 41 jaar. Een van de redenen hiervoor is de aanwerving van majoors voor de coördinatie in de havens van Antwerpen, Gent en Oostende. Men heeft duidelijk gezocht naar kandidaten die over de nodige maturiteit en ervaring beschikten. Beroepsmatig valt een lichte evolutie te bespeuren. Nog meer dan bij de “Londenaars” treft men in deze tweede generatie juristen aan. Over de herkomst van het diploma, de politieke en de sociale achtergrond bood het archief geen toereikende informatie. Wel opvallend is de duidelijke “provincialisering” van de rekruten. Men treft proportioneel méér officieren aan die afkomstig zijn uit andere streken dan Brussel. Al deze officieren, inclusief degenen afkomstig uit het noorden van het land, waren Franstalig. Er werd weinig rekening gehouden met de aanvankelijke rekruterings-eisen die duidelijk specificieerden dat de regionale officier de taal van de toegewezen streek vlot moest beheersen.

Op de vraag naar een eventuele evolutie van de rekruteringsvoorwaarden kan slechts met grote omzichtigheid een mogelijk antwoord geformuleerd worden. De “Londenaar” lijkt, en dit wordt deels onderbouwd door zijn aanwezigheid in Londen, tot een hoger sociaal midden behoord te hebben. De professionele activiteiten van zowel de protagonisten als van hun vaders en de buitenlandse contacten die zij genoten, bevestigden deze indruk. De meest recente medewerkers waren ook duidelijk ouder. Redenen hiervoor werden reeds aangehaald, maar dit neemt niet weg dat wij ons aan een andere uitleg zouden kunnen wagen. Wellicht was het voor oudere personen

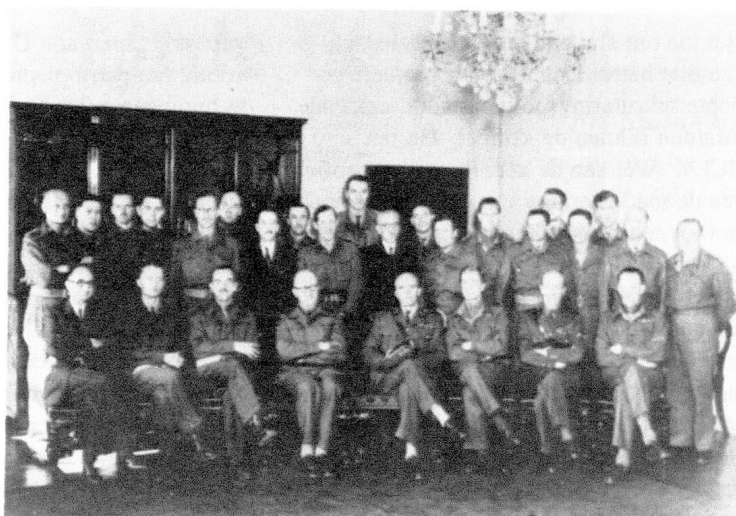
¹ DIRK LUYTEN, *Burgers boven elke verdenking? Vervolgelingen van economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1996, p. 75.

relatief moeilijker om het bezette grondgebied te ontvluchten.

Natuurlijk hebben een aantal competente personen nog voor of tijdens de Duitse inval hun overtocht naar Groot-Brittannië uitgevoerd, maar de kans dat jongere personen de sprong waagden lijkt ons groter.

Bijzonder opvallend echter is het

grote aandeel van juristen bij de regionale officieren die in België aangeworven werden. Ganshof wenste duidelijk doctoren in de rechten aan te werven. Misschien werd hij door de schaarheid van het arbeidsaanbod in Londen verplicht om zijn voorwaarden enigszins te versoepelen. Eveneens bijzonder uitgesproken is het "Brussels" karakter van de "Londenaars" in vergelijking met de "Belgen". Ganshof ervoer in Londen moeilijkheden om de afgesproken politiek (rekruten in de mate van het mogelijke in eigen streek tewerkstellen) consequent door te voeren. Een systematische vergelijking van de geboorteplaats, verblijfplaats en oord van tewerkstelling kon met zekerheid aantonen dat deze politiek, eenmaal in België, wel met grotere consequentie werd uitgevoerd. Posten van regionale officieren, waarvoor (hoofdzakelijk in Londen) geen geschikte persoon gevonden werd, werden systematisch ingenomen door Brusselaars en wel vooral door Elsenaren (de gemeente waarin de ULB gevestigd is). Ook hier kan men zich de vraag stellen of deze Brusselaars

*Officieren van het Hoog Commissariaat te Londen (waarschijnlijk 1943)
(Collectie F. Cattoir).*

vóór hun vertrek naar Londen niet op één of andere wijze banden hadden met Ganshof.

Medewerkers die na november 1945 overbleven om Majoor Lerot bij te staan in de liquidatie van het HCLV hebben een opvallend hechte band met het Auditoraat-Generaal (de hoofdactiviteit van Ganshof van der Meersch). Geen van hen had een universitair diploma, zo blijkt althans uit de beschikbare informatie. De band met de Belgische elite lijkt vrijwel volledig verbroken. Wat ook opvalt is dat sommige administratieve krachten die reeds zeer vroeg bij de activiteiten van het HCLV betrokken waren, ook als laatsten vertrokken. Bij de aanvang van 1946 domineren duidelijk de Brusselaars en is de gemiddelde leeftijd weer merkbaar hoger (45 jaar). De typische medewerker van Lerot is dus een oudere, meestal ervaren ambtenaar die verbonden is aan het Auditoraat-Generaal. Hier blijkt de invloed van Ganshof duidelijk.

De studie van de beschikbare bronnen laat ons in de huidige stand van het onderzoek

niet toe om sluitende conclusies te trekken met betrekking tot een eventuele gerichte rekruteringspolitiek en de geldende waarden binnen de kringen van het HCLV. Wel kan de kennis van het profiel van de medewerkers van Ganshof bijdragen tot een méér genuanceerde benadering van de bronnen. Zo zouden wij de eventuele lezer van de rapporten van de regionale officieren willen aanraden om uit te kijken naar mogelijke anti-communistische reflexen, met name in hun benadering van de verzetsbewegingen. Het uitgesproken antagonisme tussen de 'Londense' regering en de communisten na de bevrijding wijst op de gevoelens die de regering in dat verband koesterde en laat vermoeden dat men erop uit was medewerkers aan te werven die deze waarden onderschreven. Eerder dan van een bewuste politiek spreken wij echter liever over een onbewust zoeken naar geschikte

vertolkers hiervan. Uitgesproken was vooral het patriottisme ten dienste van het in hun ogen enige legitieme bewind : de regering van Londen. De uitgesproken Franstaligheid van de medewerkers van het HCLV, hun deftigheid en hun elitaire afkomst konden dat reeds doen vermoeden. Dit is uiteindelijk niet verwonderlijk. Belgen die naar Groot-Brittannië vluchtten om de strijd tegen de Asmogendheden verder te zetten, schaarden zich bewust bij de mogendheden die de Belgische regering in ballingschap als enige legitieme Belgische gesprekspartner beschouwden. Tot slot kan men dus stellen dat bij voortgezet onderzoek op basis van de rapporten en de correspondentie van het HCLV terdege rekening zal moeten worden gehouden met als vanzelfsprekend beschouwde patriottische, anti-communistische maar ook burgerlijk elitaire automatismen.

Eric Laureys

Tentoonstelling Vrouwen en Oorlog, 16e-20e Eeuw, november 1997 - februari 1998

Op 19 november wordt de tentoonstelling "Vrouwen en Oorlog, 16e - 20e Eeuw" plechtig geopend. Deze tentoonstelling en de te verschijnen catalogus werden voorbereid door het SOMA met de financiële steun van Minister Miet Smet, belast met het Beleid van Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen. Ze vindt plaats in de tentoonstellingszaal van het Algemeen Rijksarchief, Ruisbroekstr. 2-6, 1000 Brussel en loopt tot einde februari 1998.

De tentoonstelling benadert de conflicten gedurende vier eeuwen geschiedenis vanuit een vrouwelijk standpunt: wat deden vrouwen en wat was hun plaats in tijden van conflicten en oorlog ? Wat was de invloed hiervan op hun maatschappelijke positie ?

KC

Little Belgium

Een project over de Belgische aanwezigheid in Groot-Brittannië tijdens de Tweede Wereldoorlog

Tijdens de exodus in de zomer van 1940 ontscheppen een vijftienduizend Belgen in Groot-Brittannië. Gedurende vier jaar zullen zij in hun ballingschap het lot van de Belgische regering delen. Deze groep Belgische vluchtelingen is een amalgaam van een handvol geëvacueerde Belgische militairen die langzamerhand versterking krijgen van diegenen die de strijd aan de zijde van Groot-Brittannië willen voortzetten en van administratieve, politieke en economische kaders die naar Londen komen. Maar de overweldigende meerderheid wordt gevormd door eenvoudige burgers die aan de Belgische en Franse kust in het nauw gedreven waren. Deze gewone vluchtelingen vertrokken ofwel met hun gezin of werden door de exodus van elkaar gescheiden. Zij komen uit alle socio-economische lagen : op bevel geëvacueerde of voor de bezetter gevluchte (staats)ambtenaren, alle soorten arbeiders, zeelieden, dokwerkers en vissers die met hun eigen schepen ontsnappen. Bij hun ontschepping zijn zij totaal berooid. De ontredderde en uitgeputte mannen, vrouwen en kinderen worden opgevangen door de Britse autoriteiten die de komst van deze vluchtelingen uit de *Low Countries* minutieus hadden voorbereid. Na een kort verblijf in de onthaalcentra van de Londense agglomeratie worden ze naar de honderden *War Refugee Committees* overgebracht. Deze *Committees* werden opgericht met de toegewijde hulp van vrijwilligersorganisaties waaronder de beroemde *Women's Voluntary Service for Civil Defense* (WVS). Vijfentwintig jaar nadien beleven deze vluchtelingen opnieuw de ervaringen van de 200.000

Belgen in ballingschap tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De Belgen worden gelijkgesteld met de Britse onderdanen, door de oorlog van alle bestaansmiddelen verstoken. De reglementen van de openbare onderstand voorzien in een povere toelage. Het merendeel van de vluchtelingen heeft geen enkele bezigheid en wordt tegen zijn zin aan deze bijstandspolitiek onderworpen, waardoor zij worden veroordeeld tot een schamel bestaan. De Britse autoriteiten verscherpen de beperkingen die zij opleggen aan buitenlandse arbeiders en geven prioriteit aan de talrijke Engelse werklozen die nog niet in de oorlogseconomie zijn ingeschakeld. Langzamerhand worden de vergunningen sneller uitgereikt. In 1941 wordt de verplichte beroepsregistratie gedecreteerd en organiseert men Anglo-Belgische beurzen. In maart 1942 werken 5.000 Belgische mannen en 2.000 Belgische vrouwen in Britse fabrieken en leveren zo hun aandeel in de Britse oorlogsinspanningen.

Deze Belgische emigratie en de Britse houding zijn een weinig gekend aspect van de Belgische en Britse geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Diverse wetenschappelijke studies werden gemaakt over het woelige leven van de kleine politieke gemeenschap van *Eaton Square* en *Eaton Place*, maar de hele sociale, culturele en religieuze geschiedenis van het belangrijkste gedeelte van de naar Groot-Brittannië gevluchte bevolking moet nog worden beschreven en geanalyseerd¹. Het is deze globale geschie-

denis van de Belgische aanwezigheid in Groot-Brittannië die dit lopend onderzoek wil opengooien. Van deze aanwezigheid bevinden zich zowel in België als in Groot-Brittannië talrijke sporen. Zij hebben de specifieke richting van het gezamenlijk onderzoek in de archieven van de twee landen mede bepaald.

Een internationaal onderzoek

Dit project is het resultaat van een samenwerking tussen de Faculteiten Geschiedenis van de Universiteit van Oxford en de Université libre de Bruxelles. Rechtstreeks verantwoordelijk voor het onderzoek zijn José Gotovitch (directeur van het SOMA en hoogleraar aan de Université libre de Bruxelles) en Martin Conway (*Fellow and Tutor in modern History van Balliol College en CUF Lecturer in Modern History aan de Universiteit van Oxford*). Het onderzoek wordt financieel gesteund door de Stichting Philippe Wiener - Maurice Anspach. Erebeschermheer is het Institut de la Mémoire contemporaine - Fondation Jean Bloch, dat het geschiedkundig onderzoek naar het geheugen over de periode van de Tweede Wereldoorlog wil stimuleren. Voorts geniet deze studie de steun van het SOMA dat deponhouder zal worden van het uitgewerkte onderzoek en van de documenten en getuigenissen die erbij worden verzameld. Voor de duur van het academiejaar 1996-1997 is door elk van de twee universiteiten een onderzoeker aangesteld. Matthew Buck en Luis Angel Bernardo y Garcia houden zich voor respectievelijk Groot-Brittannië en België bezig met de opsporing en analyse van zowel openbaar als particulier archief en

met het verzamelen van getuigenissen. Zij zullen zich in eerste instantie vooral buigen over de meest miskende groep van de Belgische aanwezigheid te Londen : de burgervolking. Niettemin zal het onderzoek een beroep doen op de mondelinge geschiedenis door middel van diepgaande en kritische interviews met de relatief talrijke en nog levende militairen. Deze interviews zullen bijdragen tot de latere onderzoeken naar de geschiedenis van de Belgische strijdkrachten in Groot-Brittannië.

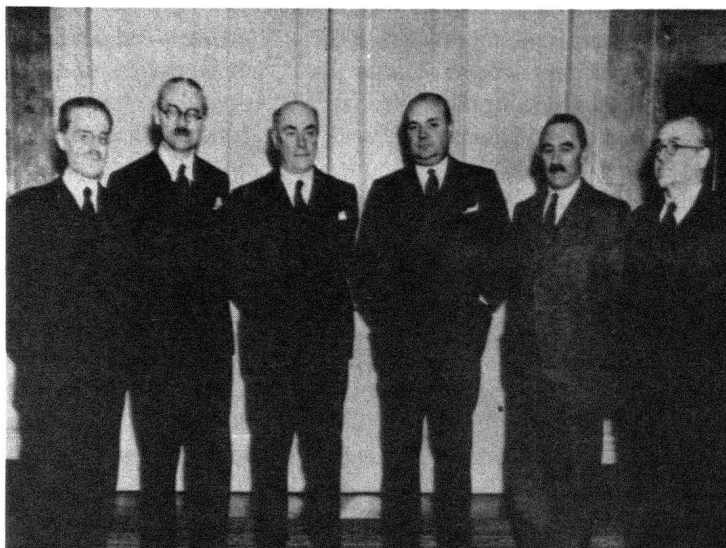
De Belgische regering in ballingschap. Regeren over vluchtelingen

Al is de blik van de Belgische regering de hele tijd van de ballingschap naar het bezette land gericht, toch worden de duizenden landgenoten niet verwaarloosd die wat verloren zijn in een land waarvan zij grotendeels de taal en de gebruiken niet beheersen. De regering speelt in op de door de Britse autoriteiten georganiseerde omkadering en op de actie van de hulpdiensten van haar eigen ambassade te Londen en zal haar autoriteit bevestigen door snel een echte administratie op te richten om deze duizenden vluchtelingen te omkaderen en in hun levensonderhoud te voorzien. Van onderdanen van een overwonnen land worden de Belgen opnieuw burgers van de Belgische staat, gepersonifieerd door de regering in ballingschap. Er wordt een Centrale Dienst voor de Vluchtelingen (SCR) en een erkende Londense afdeling van het Belgische Rode Kruis opgericht. Voorts gaat men over tot de installatie van ministeriële departementen en het aanstellen van onderstaatssecretarissen². Deze 'regering

¹ In november 1940 telt het *Home Office* 14.500 Belgische vluchtelingen, naast 2.550 Fransen, 1.657 Nederlanders, 3.164 Polen, 760 Tsjechen, 118 Noren en 9 Denen. In totaal zijn dit 22.758 geallieerde vluchtelingen.

² De SCR wordt opgericht in september 1940 door het embryo van uitvoerende macht bestaande uit Albert de Vleeschauwer en Camille Gutt. Op 15 januari en 1 maart 1941 worden de afdelingen

van de vluchtelingen' zal de behoeftige landgenoten financieel en materieel helpen, een bijdrage leveren tot de tewerkstelling van valide burgers, onderwijs verstrekken aan kinderen en adolescenten, de mannen onder de wapens roepen en een wakend oog houden op het geheel. Naast de zorg om de materiële situatie van de Belgen zal de

'De regering van de vluchtelingen' in december 1942. V.l.n.r. : Gustave Joassart, Antoine Delfosse, Hubert Pierlot, Paul-Henri Spaak, Camille Gutt en Julius Hoste (Collectie SOMA).

regering te Londen zich ook bekommeren om hun moreel en geestelijk welzijn. Er wordt pers verspreid, men vertoont nationale actualiteitenfilms en een religieuze persoonlijkheid zal worden aangesteld aan het hoofd van een twintigtal gevluchte priesters. Zij worden belast met de geestelijke zorg voor een ontwortelde kudde van duizenden personen. Zo goed en zo kwaad als het gaat zullen de Belgen met de hulp van plaatselijke comités een sociaal en verenigingsleven uitbouwen.

De Belgische archieven

De belangrijkste bronnen zijn de openbare archieven neergelegd te Brussel, Gent, Mechelen, Antwerpen en Luik. De particuliere archieven vormen een belang-

rijk potentieel onderzoeksveld, maar zij maken een onderzoek en een inzameling van langere duur noodzakelijk. Al deze documenten betreffen zowel de activiteiten van ministeries en officiële organismen als de wijze waarop de ballingschap werd ervaren door de administratieve, politieke en economische kaders - de *Londenaren* - en de gewone vluchtelingen. Totnogtoe zijn meer dan tachtig archiefbestanden van ongelijke waarde en omvang onderzocht, alsmede een honderdtal nota's, verslagen, herinneringen en interviews. De collecties die in het SOMA berusten zijn inhoudelijk het rijkst. Zij omvatten alle stadia van de ballingschap : van het onthaal tot de repatriëring, van de evacuatie van Londen tijdens de Blitz tot de verplichte tewerk-

"Onderwijs" en "Arbeid" van het SCR overgeheveld naar respectievelijk de nieuw opgerichte ministeries van Openbaar Onderwijs en Sociale Voorzorg. Ook al nemen deze deel aan de werkzaamheden van CEPAG, toch wordt het grootste gedeelte van de activiteiten van deze twee departementen gewijd aan de omkadering van de vluchtelingen. Op 19 februari 1942 stelt een besluitwet de functie van onderstaatssecretaris in en een besluit van de ministerraad duidt Julius Hoste aan als onderstaatssecretaris voor Openbaar Onderwijs en Gustave Joassart als onderstaatssecretaris van Hulp aan Vluchtelingen, Arbeid en de Sociale Voorzorg. In september 1943 wordt Joassart vervangen door Joseph Bondas.

stelling. Zij werpen zowel licht op de omkaderingsstructuren en de socialisatie als op de politieke en syndicale activiteiten. Zo bevat het bestand "Louis Borremans" (PB 10) documenten over de oorsprong en de activiteit van de Centrale Dienst voor Vluchtelingen (SCR), over het *Belgian Red Cross London Committee* en de verschillende overzeese comités waarvan de giften bestemd waren voor de Belgische vluchtelingen. De SCR werd opgericht in september 1940 en hergroepeerde de diverse hulpdiensten die door de Belgische ambassade waren opgericht. Deze Centrale Dienst voor Vluchtelingen onderhandelde rechtstreeks met de vertegenwoordigers van de Britse regering. In zekere zin was de Centrale Dienst een "ministerie van de vluchtelingen". Dit fonds wordt idealiter vervolledigd door talrijke archiefbestanden van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en van het Rode Kruis van België.

Het fonds "Eerste Minister te Londen", bewaard op het Algemeen Rijksarchief (ARA) bevat ongetwijfeld het interessantste materiaal. Meer dan driehonderd thematische dossiers, verzameld in een zestigtal portefeuilles, bevinden zich in de niet-geïndexeerde archieven van de diensten van de Eerste Minister in ballingschap. Het gaat niet enkel om kabinetsdossiers maar ook om dossiers die opheldering geven over zijn opeenvolgende ministeriële bevoegdheden, over administratieve en boekhoudkundige kwesties en de activiteiten van de Commissie voor de Studie van de Naoorlogse Problemen (CEPAG). Bovendien bevat het fonds een omvangrijk persoverzicht. Deze archieven bestrijken de

totaliteit van de regeringsactiviteiten tot in de meest onbeduidende details, details die evenwel verhelderend zijn voor de belangstellingssferen van de Eerste Minister. In die dossiers duiken ook talrijke andere aspecten op. De behandeling van bepaalde dossiers getuigt van een bijzondere relatie tussen de Eerste Minister en de burgers, die niet aarzelen hem rechtstreeks verzoekschriften en klachten te sturen. De rijkdom van dit fonds en de kwaliteit van talrijke dossiers compenseren de spijtige afwezigheid van Londense archieven van sleutelministeries zoals het departement van Openbaar Onderwijs en dat van Arbeid en Sociale Voorzorg. Daarentegen staan de omvangrijke archieven van het Bestuur van het Zee- en Waterwezen ter beschikking op het Rijksarchief. Het Bestuur was onafhankelijk van de normale administratie van het ministerie van Verkeerswezen en werd bij besluitwet op 29 augustus 1941 opgericht toen de schepen die onder Belgische vlag voeren onder staatscontrole kwamen. Dit fonds is een waardevolle bron van waaruit het enigszins onstuimige gedrag van de zeelui en meer precies de conflictueuze relaties van matrozen, vissers en hun

"Oostendse garnalvissers in Brixham". Bijna de helft van de Belgische vissersvloot bevond zich in Groot-Brittannië. Het was de grootste gevluchte vloot. (Collectie SOMA).

families met de Belgische autoriteiten te Londen en hun vertegenwoordigers op het terrein kan worden beschreven en geanalyseerd. Tenslotte worden ook de notulen van de Ministerraad op het Algemeen Rijksarchief bewaard.

De Britse archieven

Ook de Britse archieven onderscheiden zich door hun rijkdom en diversiteit. Zij omvatten zowat alle aspecten van de Belgische ballingschap. Ze verfijnen de visie op de organisatie door de Britse regering en de toegewijde medewerking van niet-officiële organisaties zoals het WVS of het *Catholic War Refugees Spiritual Welfare Committee*, respectievelijk neergelegd in het *Women's Royal Voluntary Service Archive* en de *Westminster and Southwark Diocesan Archives*. Het WVS werd opgericht in juni 1938 op voorstel van *Home Secretary* Samuel Hoare die de Britse vrouwen wilde voorbereiden op de verschrikkelijke luchtbombardementen die een volgend conflict zeker zou meebrengen. Het werkterrein van de *women in green* omvatte al snel de organisatie van de evacuatie van de stedelijke bevolking. Het WVS heeft onder andere vrijwilligersorganisaties zijn gelijke niet en zal miljoenen actieve leden tellen in een netwerk dat het hele land omspant. Omwille van haar omvang zal deze organisatie van nabij betrokken worden bij de onthaal- en hulpverleningsplannen van de regering aan de duizenden Belgische en Nederlandse vluchtelingen die verwacht werden in geval van een invasie in hun land. Het *Public Record Office* bewaart meer specifiek de archieven van het *Ministry of Health*, van het *Ministry of Labour*, het *Home Office*, het *Foreign Office*, de *Unemployment Assistance Board* en de *British Council*. Bij deze nationale archieven komen de archieven van het Britse Rode Kruis en

die van talrijke gemeenten die een klein of groter gedeelte van de Belgische bevolking hebben opgevangen. Dit laatste materiaal is van belang als men bedenkt dat het dagelijkse bestuur van de vluchtelingen onder de bevoegdheid van de plaatselijke autoriteiten viel. Zij kregen steun van de *Local War Refugee Committees*, bestaande uit notabelen en vertegenwoordigers van hulporganisaties aan vluchtelingen. Tenslotte kunnen de archieven van de *British Labour Party* en de *Trade Union Congress* aanwijzingen geven over de Belgische syndicale activiteiten.

Een Britse politiek van de minste inspanningen

Het voornaamste kenmerk van de Britse plannen is hun starheid, al waren die plannen enkel gebaseerd op speculaties omtrent het eventuele uitbreken van een oorlog. De Belgische en Nederlandse neutraliteit maakte het voor de betrokken regeringen een hachelijke zaak om te verwijzen naar een Duitse invasie of exodus van een gedeelte van hun bevolking. De Britten wilden het onthaal en de vestiging van de vluchtelingen zoveel mogelijk scheiden van de evacuatieplannen voor de Britse burgers. Door onvoorziene omstandigheden zal uiteindelijk het grootste gedeelte van de Belgen naar Londen worden gestuurd, pal onder de bommen van de *Luftwaffe*. Een ander opmerkelijk aspect van de Britse politiek tegenover de vluchtelingen was dat het zwaarste deel van onthaal, registratie en logies op de al overbelaste schouders van de hulporganisaties met in eerste instantie het WVS werd gelegd. De hulporganisaties werden aangemoedigd om op plaatselijk niveau, daar waar de vluchtelingen zouden verblijven, *War Refugee Committees* op vrijwillige basis op te richten. Deze werden

"De Engelse les". De regering te Londen maakte dit vak verplicht in alle graden van het Belgisch onderwijs in Groot-Brittannië. (Collectie SOMA).

overkoepeld door het *Central Committee for War Refugees from Holland, Belgium and France*. Ondanks de geringe middelen zal het WVS opmerkelijk werk verrichten. De materiële en financiële afstandelijkheid van de Staat betekende niet zozeer dat deze zich terugtrok, maar steunde op een strikte en soms botte controle vanwege de bevoegde autoriteiten, te weten het *Ministry of Health* en het *Unemployment Assistance*, met betrekking tot de activiteiten van de vrijwilligersorganisaties, het *Central Committee* en het SCR.

Een andere obsessie van de Britse autoriteiten was dat er zeker geen geprivilegieerd regime mocht worden toegekend aan de vluchtelingen. Zij vielen onder dezelfde maatregelen als de Britse behoeftige of dakloze burgers. In een eerste periode ging deze egalitaire bekommernis nochtans vergezeld van een reeks beperkingen inzake verplaatsingen, arbeid en evacuatie. Zo zullen alle voorstellen van de algemene directeur van het SCR, Charles Bastin, tot verbetering

van het dagelijkse leven van de Belgen op een categorieke weigering stuiten. Deze pietluttige controle zal voortduren tot in april 1941, wanneer de SCR de "levenskosten" voor de behoeftige landgenoten op zich zal nemen. De geringe omvang van de budgetten bestemd voor het logies en het levensonderhoud van de bannelingen in opgeëiste

woningen of voor de schadeloosstelling van particulieren die vluchtelingen opnamen, steekt schril af bij de genereuze financiële en materiële hulp van de *British Council* op het gebied van onderwijs. De geldsommen die dit instituut vrijmaakte waren wel minder omvangrijk maar getuigen van de vele wegen die in de vluchtelingenpolitiek werden bewandeld.

De hoofdlijnen van het onderzoek

In een eerste fase ging het om een sociologische benadering en een analyse van de Britse en Belgische politiek ter zake. De aandacht ging naar het onthaal, de bijstand, de religieuze omkadering, het onderwijs en de tewerkstelling. In een tweede fase werd gekeken naar coherentie- en verdeeldheidsfactoren binnen de samenleving en de mentaliteiten. Deze aanpak berust voor het grootste gedeelte op de analyse van de omkaderings- en socialisatiestructuren die zowel van Belgische als Britse zijde werden opgericht. In een derde fase zal worden geprobeerd

het belang van de contacten tussen de Belgische gemeenschap in ballingschap en het onthaalland te evalueren. De studie zal kijken naar het dagelijks leven van de vluchtelingen, het samenleven, de plaatselijke Britse organisatie, de aanwezigheid van de Belgische administratie en meer precies de realiteit van haar autoriteit op de Belgische onderdanen. Representatieve groepen zijn geselecteerd uit de belangrijkste vluchtelingenconcentraties in Groot-Londen, de gemeenten en de visserskolonies. Wij zullen ons ook buigen over de syndicale activiteiten, de administratieve, politieke en economische kaders en de aard van de culturele activiteiten in ballingschap.

Op een colloquium dat in de loop van 1998 wordt gepland in Oxford zullen de resultaten van dit onderzoek naar de Belgische bannelingen worden geconfronteerd met de andere bevolkingsgroepen in ballingschap. Het colloquium zal worden opgesplitst in een Belgische en Europese dag. De eerste dag betreft de perceptie die de Belgen van Groot-Brittannië hebben en de anglofilie van vóór 1940, de Belgische economische netwerken in het interbellum, de Belgische vluchtelingenmaatschappij, haar "elites" en de

erfenis van de ballingschap. De tweede dag zal worden gewijd aan de algemene Britse politiek met betrekking tot de Italiaanse, Poolse, joodse en Franse vluchtelingen.

Achter de studie van de Belgische aanwezigheid in Groot-Brittannië tijdens de Tweede Wereldoorlog schuilt een brede vraagstelling. In welke mate heeft het precedent van 1914-1918 invloed gehad op het uitwerken van de Belgische en Britse vluchtelingenpolitiek van 1940? Hoe was de Britse gastvrijheid in werkelijkheid en wat is het belang ervan geweest? Was de Belgische gemeenschap in ballingschap een homogene sociale groep of bestond zij veeleer uit kleine gesloten gemeenschappen van militairen, van *Londenaren*, van gewone vluchtelingen en van zeelui? Vormt de ballingschap van de Belgen een microscopische projectie van nationale particularismen en politieke en religieuze tegenstellingen of heeft hun samenleven geleid tot een wijziging in gedrag en mentaliteiten? Hoe ver is de integratie gegaan? Welke waren de bittere en zoete vruchten van de ballingschap? Het zijn fundamentele vragen waarop het huidige onderzoek de eerste antwoorden zal proberen te geven.

Luis Angel Bernardo y Garcia

Indien u de vzw 'De Vrienden van het Centrum' wil steunen en deelnemen aan haar activiteiten, als u op de hoogte wenst gehouden te worden van alles wat het Centrum organiseert en indien u reductie op onze uitgaven en gratis toegang tot de leeszaal wil krijgen, kan u nog steeds lid worden van "De Vrienden" door een jaarlijkse storting van 250 BEF op rekening 000-1491037-50 van de vzw.

Seminaries

Het seizoen 1996-1997

In de acht seminars van het academiejaar 1996-1997 zijn de meest uiteenlopende thema's aan bod gekomen.

Op 23 oktober 1996 gaf **Daniële Voldman**¹ een uiteenzetting over *Identité féminine et violence politique 1936-1946*.

De vraagstelling naar het bestaan van geweld gedifferentieerd naar gelang van de sekse, is inderdaad zeer actueel. In welke mate stemt dit overeen met de werkelijkheid? Kan men economische, maar ook sociale en mentale crisissen beschouwen als dragers van vrouwenemancipatie? Hoe valt het te verklaren dat de aanklachten wegens collaboratie bij mannelijke beschuldigten hoofdzakelijk over politieke vergrijpen gingen, terwijl vrouwen vaak van misdrijven met een sterk seksueel geladen connotatie werden beschuldigd? Dit zijn vragen die het *Institut d'Histoire du Temps présent* op een seminarie met als uitgebreider thema *Violences, répression et différence des sexes 1870-1962* heeft bestudeerd. Deze ontwikkeling past in de evolutie binnen de geschiedschrijving. In dit geval ging het erom te weten of het mogelijk was zich op basis van een gekend onderwerp, de geschiedenis van de oorlog, te interesseren voor de geschiedenis van vrouwen en deze periode bijgevolg vanuit een nieuwe benaderingswijze te bestuderen.

Voor België zullen de ervaringen van vrouwen trouwens het thema vormen van de tentoonstelling *Vrouwen en Oorlog - 16e-20e eeuw*. Deze tentoonstelling wordt gecoördineerd door het Centrum (zie elders in dit nummer).

Fabrice Maerten, onderzoeker van het Centrum, heeft de resultaten van zijn doctoraatsthesis uiteengezet². Op basis van de studie van het politieke en ideologische verzet behandelt hij de sociale krachten die het verzet op gang hebben gebracht. Er zijn twee duidelijk onderscheiden periodes: tijdens een eerste zogenaamde agitatieperiode ontstaat een marginaal verzet, beperkt tot enkele groepen met een welbepaald ideologisch profiel. De invoering van de verplichte tewerkstelling betekent een breuk in die zin dat alle sociale categorieën erdoor worden geraakt, met als gevolg de zogenaamde mobilisatiefase. De bevrijding staat synoniem voor hooggespannen verwachtingen; van communistische zijde is men duidelijk van plan de plaats van de socialisten in te nemen. Maar deze laatsten hebben ook een rol gespeeld in de strijd tegen de UHGA door de verspreiding van de clandestiene pers. Ook al wordt het socialistisch verzet gedeeltelijk gedragen door nieuwe figuren, toch zijn de socialisten dan ook in Hene-

¹ Zie François Rouquet & Daniële Voldman (dir.), *Identités féminines et violences politiques (1936-1946)*, (CAHIERS DE L'IHTP, XXXI), Paris, 1995.

² Fabrice Maerten, *La Résistance politique et idéologique dans la province de Hainaut pendant la seconde guerre mondiale (mai 1940-septembre 1944)*, Louvain-la-Neuve, doctoraatsthesis geschiedenis, UCL, 1996.

gouwen - zoals bijna overal - bij de bevrijding sterk aanwezig. Naast zijn interesse voor het politieke spanningsveld heeft F. Maerten ook het sociale profiel van de verzetslui onderzocht. Het blijkt dat de Henegouwse verzetsstrijder meestal mannelijk is en tussen 30 en 40 jaar. Al zijn alle sociale lagen van de bevolking vertegenwoordigd, toch oefent het verzet vooral een grote aantrekkingskracht uit op mensen uit de middenklasse verbonden met het staatsapparaat. Zij zijn degenen die het meest door de invoering van een Nieuwe Orde worden bedreigd.

Ook **Pieter Lagrou**³ kwam zijn doctoraatsonderzoek voorstellen. Onderwerp was een comparatieve benadering van het geheugen van de Tweede Wereldoorlog in Frankrijk, België en Nederland. Dit seminarie was vooral aan de situatie in Frankrijk gewijd. Twee oorlogsgeneraties zijn elkaar opgevolgd, de generatie van de Eerste Wereldoorlog die in een eerste periode haar privileges zoveel mogelijk probeerde te behouden en vervolgens de verzetslui van de Tweede Wereldoorlog. Twee groepen hebben geprobeerd het geheugen van het verzet te kanaliseren: de gaullisten en de communisten. Daarnaast zijn er niet enkel de andere verzetsmilieus maar ook andere groepen waarvan de legitimiteit niet onmiddellijk wordt erkend: de krijgsgevangenen die het in vergelijking met de oud-strijders van '14-'18 maar een maand aan het

front hadden "volgehouden" en de verplicht tewerkgestelden, die noch voor het verzet, noch voor de clandestiniteit hadden gekozen en dus werden beschouwd als mensen die voor Duitsland hadden gewerkt. Al deze groepen gaan hun eigen herinnering aan de oorlog construeren. In tegenstelling tot de situatie na de Eerste Wereldoorlog bestaat hier dus geen uniforme beeldvorming. Bij dit complexe gegeven komt in de loop van de jaren '60 het ontwaken van het joodse geheugen en het gewicht van Auschwitz. Op termijn geeft de evolutie een totaal andere piramidale configuratie met op de top het slachtoffer, en de acteur - de bijna in diskrediet geraakte verzetsman - aan de basis.

Twee seminars behandelden meer specifiek juridische materies. **Donald Weber**⁴ kwam spreken over de juridische vernieuwing door de wet Lejeune. Hij heeft deze opnieuw belicht in haar oorspronkelijke toepassingsmodaliteiten, waaruit blijkt dat deze wet repressiever was dan de toen geldende beschikkingen. De voorwaardelijke vrijlating impliceerde inderdaad dat men onder voogdij werd geplaatst voor een drie keer zo lange periode als de nog uit te zitten straf. Dit paste in een zeer paternalistische context van zorg voor de pas vrijgelaten gevangene. Voorts beschreef de spreker de evolutie van de praktijk in dit verband en de wijziging in het vertoog jegens criminelen.

³ PETER LAGROU, *Heroes, Martyrs, victims. A Comparative Social History of the Memory of World War II in France, Belgium and the Netherlands, 1945-1965*, Leuven, doctoraatsthesis geschiedenis, KUL, 1996.

⁴ DONALD WEBER, *Homo criminalis. Belgische parlementsleden over misdaad en strafrecht 1830-1940*, Brussel, VUB Press, 1996.

⁵ DIDIER BODEN, «Le droit belge sous l'Occupation», in *Le droit antisémite de Vichy*, (LE GENRE HUMAIN), Paris, 1996, pp. 543-558.

Een meer 'klassiek' juridisch onderwerp werd voorgesteld door **Didier Boden**⁵ in zijn seminarie over *De bronnen van het Belgisch recht tijdens de bezetting*. Zijn studie, voornamelijk gebaseerd op een interpretatie van de rechtspraak, betreft het naast elkaar bestaan van twee rechtsordes, de Belgische en de Duitse. Over welke manoeuvreerruimte beschikten de Belgische magistraten? In welke mate kan het recht een bron van verzet zijn? Op basis van een als waterdicht beschouwde regelgeving heeft de auteur zich gebogen over enkele "poreuze" gevallen van het Belgische recht. Hij heeft de overeenkomsten in de houding van de magistraten tijdens de twee wereldoorlogen aangetoond en dus ook de voortdurende vrees van de Duitsers voor een staking van de magistraten, zoals in 1918.

Virginie Devillez, doctoranda aan de ULB⁶ had het over de situatie van de kunstenaars tijdens de crisisjaren. De crisis had niet enkel repercussies op de materiële situatie van de kunstenaars die zo goed als geen bescherming genoten, maar ook op hun artistieke productie. De crisis had inderdaad morele implicaties waardoor de avant-garde van de jaren twintig opnieuw in vraag werd gesteld en men een terugkeer naar een meer realistische productie ziet. Om deze situatie het hoofd te bieden verenigden de kunstenaars zich en richtten ze een soort corporatistische vakvereniging op. Welke kunstenaars lagen aan de oorsprong van dit initiatief? Van welke

politieke kanalen hebben zij gebruik kunnen maken? Dit seminarie nam ons uiteraard ook mee naar het kunstenaarsmilieu van de Tweede Wereldoorlog. Heeft de oorlog nieuwe artistieke stromingen voortgebracht of is hier zoals op talrijke andere vlakken sprake van continuïteit?

De geschiedenis van de repressie van de collaboratie bij de bevrijding kent talrijke mythen en echte legenden. In zijn seminarie over het interneringskamp van Lokeren probeerde **Björn Rzoska** de sociale werkelijkheid van dit kamp te schetsen. Vertrekkend van biografische dossiers heeft hij niet enkel de persoonlijkheid van gevangenen (veroordeelden of in mensen in preventieve hechtenis) en hun bewakers bestudeerd, maar ook de dagelijkse gang van zaken in het interneringskamp en de banden met de maatschappelijke omgeving.

In het verlengde van het onderzoek voorgesteld op het Centrum-colloquium *Maatschappij, cultuur en mentaliteiten. De impact van de Tweede Wereldoorlog in België* bracht **Dirk de Geest** tenslotte een analyse van het weekblad *Volk en Kultuur*⁷. Het gaat in dit geval om de productie van de culturele collaboratiemilieu's, vertrekkend van een 'interne' perceptie van het probleem. Het betreft dus een analyse van het vertoog, van gebruikte concepten en redeneringen. In welke mate hebben we enkel te maken

⁶ VIRGINIE DEVILLEZ, «Les peintres belges dans la tourmente. Du krach économique à la Seconde Guerre mondiale», in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, Brussel, 1997, nr. 2, p.35-66.

⁷ Zie DIRK DE GEEST, EVELINE VANFRAUSSEN, MARNIX BEYEN & ILSE MESTDAGH, *Collaboratie of cultuur? Een Vlaams tijdschrift in bezettingstijd (1941-1944)*, Meulenhoff/Kritak/Soma, 1997.

met een nationaal-socialistisch vertoog, of is hier sprake van een autonoom cultureel discours?

In het perspectief van een uitbreiding van zijn onderzoeksveld wil het Centrum zich profileren als een forum voor debat met inbegrip van andere disciplines. Deze manier van werken is niet altijd gemakkelijk omdat ook binnen de mens-

wetenschappen de methodologische aanpak extreem verschillend kan zijn. Dit verschil in gevoeligheden is duidelijk gebleken in het seminarie van Dirk de Geest maar ook in dat van Didier Boden. Het lijkt ons nochtans dat dit de weg is die we moeten volgen, vanuit de overweging dat de analyse alleen maar gebaat kan zijn bij een multidisciplinaire benadering.

Chantal Kesteloot

Gestolen goed gedijt niet (meer)

Vóór de zomer raakte een eerste voorbereidend verslag klaar van de zgn. commissie-Godeaux, door de regering belast met een onderzoek naar de door de nazi's geroofde joodse goederen in België. Overigens zetelt collega Rudi Van Doorslaer van het SOMA in deze commissie. Tegelijkertijd begonnen vertegenwoordigers van de Belgische sectie van de World Jewish Restitution Organisation reeds aan research in het Centrum.

Voor wie meer wil weten over deze problematiek, houdt het Centrum een exemplaar ter beschikking van het zgn. rapport-Eizenstat, voluit: *U.S. and Allied efforts to recover and restore gold and other assets stolen or hidden by Germany during World War II*. Deze turf van meer dan 200 blz. werd gecoördineerd door Stuart Eizenstat, US-onderstaatssecretaris voor Buitenlandse Handel en speciaal gezant van het Department of State on Property Restitution in Central and Eastern Europe, en geschreven door William Slany, de officiële historicus van het US-ministerie van Buitenlandse Zaken. In het verslag, waaraan o.a. CIA en FBI meewerkten, is trouwens ook sprake van België.

Verder kan men hier ook een National Archives-inventaris van bijna 300 blz. inzien die een overzicht geeft van alle US-archiefbestanden die betrekking hebben op de materie (G. Bradsher, *A finding aid to records at the National Archives at College Park*).

DM

Studiedag over de Eerste Wereldoorlog

In samenwerking met het Centrum had op dinsdag 29 april ll. aan de *Université de Lille III* een studiedag plaats over de Eerste Wereldoorlog, in navolging van wat verleden jaar georganiseerd werd in Valenciennes. Het moest een ontmoeting zijn tussen de Belgische en de Franse benadering van een periode die opnieuw in de belangstelling van de geschiedschrijving staat. Deze bijeenkomst voor Belgische en Franse studenten geschiedenis kende onbetwistbaar succes (een honderdtal deelnemers!). Verschillende thema's werden aangesneden. Jean Stengers (*Université libre de Bruxelles*) en Jean-Jacques Becker (*Paris X / Nanterre*) behandelden de publieke opinie en de oorlog. Uitgaande van de Belgische situatie benadrukte Stengers de begrippen "eer" en "vaderlands-liefde", terwijl Becker naar de motiveeringen van de frontsoldaten peilde. Hoe en waarom konden de volkeren elkaar gedurende vier jaren blijven bevechten? Deze bijdrage noopt tot een nieuw onderzoek naar het relatief belang van de muiterijen. Beide uiteenzettingen brachten de vergeten begrippen "stand" en "eer" op het voorplan. Wat betekenden die noties in 1914? Hoe was de geestesgesteldheid van de publieke opinie? Het zijn zeker geen nieuwe vragen, maar zij kunnen gebruik maken van een nieuwe kijk die tevens heel bruikbaar lijkt te zijn voor de studie van andere conflicten.

Eliane Gubin (*Université libre de Bruxelles*) stelde een nieuwe benadering voor van de rol van de vrouw tijdens de Eerste Wereldoorlog. In welke mate had dit conflict gevolgen voor de man-vrouw verhouding? Kan de oorlog, wat de vrouwen betreft, beschouwd worden als een periode van nieuwe mogelijkheden? Het is duidelijk dat de eventuele draagwijdte van het conflict qua ontvoogding slechts kan getoetst worden aan de ontwikkeling tijdens het interbellum. Het zegevierend discours over de verworven rechten schijnt nu de plaats te ruimen voor de notie van trapsgewijze ontvoogding. De vrouwen die de oorlog hadden beleefd zouden hun dochters anders opgevoed hebben: hun ervaring zou de bevolkingsgroei beïnvloed hebben. Het zou er in ieder geval op lijken dat de verhoudingen binnen het koppel gewijzigd werden; op een meer algemeen vlak, als men bvb. denkt aan het belang van de vrouwenarbeid, is het echter betekenisvol te moeten vaststellen dat pas in 1961 het percentage actieve vrouwen van 1910 geëvenaard wordt. Ontvoogding zegde u?

Annette Becker (*Université de Lille III*) gooide het over een andere boeg. Zij peilde naar de ontwikkeling van de geloofsijver in de hogere burgerij tijdens de oorlog. Aan de hand van briefwisseling van vrouwen met hun man of broer leerde zij de evolutie van de gedachten-gang. Het beroep op God en de geloofs-

verankering van die vrouwen namen toe naarmate de oorlog verder schreed. Wat is echter het belang van die gevoelens op lange termijn? Gaat het hier over een werkelijke heropleving en treft men daarvan het equivalent aan in andere sociale middelen? Dat waren heel kort samengevat de vragen gesteld tijdens deze uiteenzetting.

Frédéric Dauphin (SOMA) stelde de enquête voor, die Kardinaal Mercier na de oorlog wilde ondernemen. De Belgische Kerk wilde op die manier haar eigen geschiedenis van de oorlog schrijven en, natuurlijk, de rol van de geestelijkheid in de dagdagelijksheid van de bevolking beklemtonen. Het project werd niet uitgewerkt maar produceerde wel een uitvoerige documentatie. Vertrekend van de dekenij Glons (bisdom Luik) stelde de auteur de verschillende soorten documenten voor en verduidelijkte hun belang voor de oorlogsgeschiedenis.

Avner Ben Amos (*University of Tel Aviv/Oxford University*) behandelde tenslotte de overbrenging van het stoffelijk overschot van Rouget de Lisle naar de *Invalides*. Reeds in de 19e eeuw had men overwogen de vader van de "Marseillaise" over te brengen. In volle oorlog uitgevoerd, is deze overbrenging revelerend voor de nieuwe draagkracht toegekend aan de natie en voor de gegroeide gemeenschapszin.

Elke uiteenzetting werd gevolgd door een interessante discussie, waaraan de studenten jammer genoeg te weinig deelnamen. Toch is het duidelijk dat het wetenschappelijk belang van dit initiatief reëel is, des te meer omdat - we zegden het reeds - de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog kadert in een nieuwe optiek. We hopen trouwens dat deze uiteenzettingen nieuwe "roepingen" veroorzaken en dat nieuw onderzoek over deze periode aangepakt wordt.

Chantal Kesteloot

Bibliotheek SOMA op Internet

Sinds februari van dit jaar is onze bibliotheek raadpleegbaar via het Internet. Het betreft een spiegel-site ("Vubisweb") die werd opgezet door de firma's Geac en Riverland, en is in die zin niet volledig on-line (de allerlaatste aanwinsten zitten er dus nog niet in). Daar zult u echter weinig last van hebben, want de bestanden worden maandelijks aangevuld. Het adres voor uw browser: <http://www.biblio.riv.be/hwo2nl.htm>

De "Hoofdcatalogus" bevat de boeken, tijdschriftartikels en persknipsels, voor de (Belgische) periodieken en clandestiene pers tijdens de oorlog kan u naar de "Tijdschriften" gaan.

PT

Een nieuwe publicatie

De uitgave van de proceedings van de verschillende sessies van het Centrum-colloquium "Maatschappij, cultuur en mentaliteiten. De impact van de Tweede Wereldoorlog in België" van 1995 is in volle gang.

De sessies cultuur zijn reeds afgewerkt. Inderdaad, literatuur kreeg zijn neerslag in *Leurs occupations. L'impact de la Seconde Guerre mondiale sur la littérature en Belgique* (Textyles-CREHSGM, 1997). Een "autonome" Nederlandse versie bezorgd door Dirk de Geest verschijnt dit najaar trouwens bij SOMA-Uitg. Peeters. De sessie onderwijs verscheen als *De Tweede Wereldoorlog als factor in de onderwijsgeschiedenis* (NCWOII, 1997). De belangrijkste bijdragen van de sessie plastische kunsten zullen verschijnen of verschenen in onze *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* en *Gierik - Nieuw Vlaams Tijdschrift* (nr. 54, lente 1997 : Jacques Lust over de culturele verliezen van België tijdens WO 2). Tenslotte kwamen zopas de proceedings stedenbouw, planologie en architectuur van de pers in de bundel *Planning en Contingentie*¹, een co-productie Centrum-Interbellum, Vereniging voor de studie van de vernieuwende creativiteit tussen de twee wereldoorlogen.

In deze nieuwe bundel snijden specialisten een aantal belangrijke aspecten aan in

het kader van de problematiek van stedenbouw, planologie en architectuur in België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Karin Aernout heeft het over de esthetische controle op architectuur en stedenbouw door Henry van de Velde 1940-43, Jacques Aron over "Le Service de la Reconstruction auprès du Commissariat à la Restauration du Pays. Un malaise persistant", Piet Lombaerde over Groot-Antwerpen en zijn ring, Norbert Poulain over bouwen, verbouwen en herbouwen in een gefusioneerde grote stad : Groot-Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog, Yves Schoonjans over de bijzondere plannen van aanleg voor de Koning Albertlaan te Brugge (1935-1947) : veranderende visies op één plek, terwijl Frederica Zampa aandacht besteedt aan "Raphaël Verwilghen et 'L'action urbanistique intégrale' du Commissariat général à la restauration du pays".

Francis Strauven en Pieter Uyttenhove plaatsen het geheel in een bredere context. Zoals Uyttenhove schrijft, vormden stedenbouw en architectuur niet alleen een essentiële inzet van sociale en politieke omwentelingen die in de periode rond de Tweede Wereldoorlog plaatsgrepen, maar ook en vooral roept dit boek voor hem het probleem op van de historische benadering die men als onderzoeker aanhoudt ten aanzien van

¹ D. MARTIN & N. POULAIN (red.), *Planning en contingentie : aspecten van stedenbouw, planologie en architectuur tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Gent, Interbellum / Brussel, SOMA, 1997 (INTERBELLUM CAHIER 9-10), 104 blz. De bundel kost 500.- BEF; bestelbon elders in deze publicatie.

evenementen waarvan architectuur en stedenbouw de inzet waren. Er moeten vragen gesteld worden aan de geschiedenis maar ook aan de geschiedschrijving van architectuur, stedenbouw en planologie. Terecht stelt Uyttenhove dat deze disciplines niet meer beschouwd mogen worden alsof ze op zichzelf staan en zich volgens een rechtlijnige, rationele denklijn ontwikkelen. Integendeel, architectuur, stedenbouw en planologie moeten bekeken worden als een deel van een maatschappelijke ontwikkeling waarin zij een bepaalde rol vervullen. Ondanks hun aanspraak op wetenschappelijke stelregels en hogere morele waarden kunnen ze gemakkelijk gaan behoren tot de grondvesten van uitgesproken ideologische bouwwerken. De gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog betekenen een relevante oprisping van dergelijke

La guerre . . .

*n'a pas arrêté
notre fabrication*

*Ce travail date de
novembre 1940*

Maison HELMAN
CERAMIQUE ARCHITECTURALE
SOCIÉTÉ ANONYME ★ BERCHEM - BRUXELLES

DALLES ★ SEUILS ★ ENCADREMENTS ★ COUVRE-MURS ★ BAINS-DOUCHES

*Reclame uit het tijdschrift Reconstruction, februari 1941
(Collectie SOMA).*

bezwarende omstandigheden, die in de Belgische context de onstandvastige aard van deze disciplines blootlegt, aldus Uyttenhove.

De problematiek die hier aangesneden wordt, maakt dit boek is dus tot een must voor alle geïnteresseerden.

Dirk Martin

Comparatieve geschiedschrijving tussen Oost en West :

de casus van de twee wereldoorlogen

Een wetenschappelijke bijeenkomst in Rusland vormt voor westerse historici niet zelden een leerrijk evenement. Op 15 en 16 oktober 1996 werd in Moskou een internationaal colloquium gehouden over de 'Wortels van de twee wereldoorlogen in de 20ste eeuw'¹. Een goede gelegenheid dus om de nieuwe oriëntaties in de Russische historiografie van naderbij te bekijken en om na te gaan in hoeverre zij aansluiten bij het 'westers' onderzoek. Een veertigtal deelnemers werden ingedeeld in vier secties. De sprekers kwamen hoofdzakelijk uit Europa en Noord-Amerika (inclusief Canada). Enkele notoire contemporanen, zoals de Amerikaan Warren F. Kimball (specialist van de buitenlandse politieke geschiedenis van de VSA onder F.D. Roosevelt), de Fransman J.-J. Becker en de professoren Churabian en Rzeshevsky (waarvan de werken zowel in Rusland als daarbuiten autoriteit hebben verworven) moesten de bijeenkomst luister bijzetten.

Centraal-Oost-Europa bleef in dit gezelschap bijgevolg de grote afwezige, met

uitzondering dan voor enkele Poolse en Sloveense historici en een enkele Kroaat. Of daarin de aarzelingen moeten gezien worden van de Centraal-Europese geschiedkundigen om geconfronteerd te worden met hun Russische collega's, blijft een open vraag.

Wat de Russische en ex-sovjethistorici betreft, zoals de Witrussen en de Georgiërs, is de balans erg onevenwichtig. Velen onder hen waren aanwezig dank zij het relatienetwerk uitgebouwd tussen de diverse Academies voor Wetenschappen tijdens het sovjettijdperk. Hier stelt zich eigenlijk een generatieprobleem. De economische problemen en de verstarde academische tradities bemoeilijken het op de voorgrond komen van jonge vorsers, bekwaam om een nieuwe aanpak te formuleren zonder daarmee het bestaande radicaal overboord te gooien.

Rusland heeft sinds 1989 verscheidene regimewisselingen gekend, maar het gewicht van de traditie is in de historische scholen blijkbaar niet afgezwakt.

¹ Internationale Conferentie "The origins of the World Wars in the XXth Century. A Comparative Analysis", Moskou, 15-16 oktober 1996. Deze bijeenkomst werd georganiseerd door de Russische Academie voor Wetenschappen en de Internationale verenigingen voor de studie van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Er zijn nog geen akten gepubliceerd.

Bij bepaalde historici is de nostalgie voor het Grote Rusland (een erfenis zowel van de Tsaren als van de Stalintijd) manifest aanwezig. De geschiedenis moet voor hen de leegte opvullen die gecreëerd is door het verdwijnen van het sovjetregime en het tanen van de invloed van zijn Russische erfgenaam op de internationale scène.

Dit betekent evenwel niet dat het door hen uitgevoerde onderzoek zonder meer moet verworpen worden. In dit verband leek ons de aanwezigheid van de door 'westerse' historici soms verwaarloosde ideologische dimensie in de studie over de twee wereldoorlogen (cfr. de bijdrage van Churabian en Nezhinsky) zeker interessant.

Uit het voorgaande moet niet besloten worden dat de sovjet- en daarop Russische historiografie zich totaal geïsoleerd zou hebben ontwikkeld van wat er in het Westen gebeurde. In feite bleven zij allebei in een zekere mate steken in een klassieke methodologische aanpak door het privilegiëren van het individu en van feitelijke gebeurtenissen. De comparatieve studie van de wortels van de twee wereldoorlogen toont aan dat de feiten weliswaar gekend zijn, maar dat de wijze waarop deze oorlogen moeten geplaatst worden in globale geschiedenis van de 20ste eeuw minder bestudeerd werd. In veel bijdragen op het colloquium (W.F. Kimball, J.-J. Becker, Guerini en Pluviano,...) werd erop gewezen dat er op dit terrein verder moet gegaan worden met de studie van de bredere

economische, sociale, maar ook culturele en ideologische context, eerder dan met de geschiedenis van de politici, militairen en diplomaten.

Deze benadering laat toe om onze maatschappij beter te begrijpen, om een beter inzicht te krijgen in de zowel democratische als totalitaire regimes die van de 20ste eeuw de bloedigste van het moderne tijdperk hebben gemaakt.

Het lag voor de hand dat op een dergelijke belangrijke bijeenkomst de toegankelijkheid van de Russische archieven en de wetenschappelijke samenwerking tussen Rusland en de 'westerse' wereld ter sprake kwamen, al was het dan dikwijls in de wandelgangen. De Amerikaanse historicus W.F. Kimball en Barbara Emerson hebben evenwel niet geaarzeld dit probleem op slotzitting op te werpen.

De toegankelijkheid en de bewaring van de Russische archieven stelt zich eveneens voor de Russische onderzoeker. Het gebrek aan middelen, zowel op het materiële als op het menselijke vlak, gevoegd bij het ontbreken van de politieke wil, leiden tot het bijzonder traag en met mondjesmaat openstellen van de archiefbescheiden. Het meest aangehaalde voorbeeld betreft de in het Kremlin bewaarde 'presidentiële' archieven². Deze archieven bevatten vele bestanden van de opperste staatsorganen uit de sovjettijd; de inzage ervan is enkel mogelijk mits toestemming van Boris Jeltsin. M.b.t. andere fondsen komt men

² Deze archieven werden door tussenkomst van Boris Jeltsin samengebracht, vandaar hun benaming.

niet tot de publicatie van inventarissen (laat staan de vertaling ervan)³. Om hieraan te verhelpen lijken ons evenwichtige samenwerkingsakkoorden de aangewezen weg. Zowel de Amerikaanse

als Canadese historici kunnen reeds steunen op een geïnstitutionaliseerde wetenschappelijke samenwerking met Rusland. De Europese landen blijven op dit vlak klaarblijkelijk nog achterop.

J.-F. Crombois

³ Een overzicht van de in Rusland bewaarde archieven vindt men in *Archives in Russia, 1992. A Brief Directory*, edited and introduced by P. Kennedy Grimsted, Moscow-Princeton, sept. 1992 (ter consultatie in het SOMA).

Belgische herinneringen

In de zestiger jaren ontstonden een aantal "partijloze" organisaties die de eenheid van het land hoog in hun vaandel schreven. Het ging hier bv. om de Nationale Kring, de *Parti Indépendant*, de groepen rond het "Rendez-vous der Belgen", het *Groupement pour l'entente des Belges* met zijn tijdschrift *Eenheid en Vrijheid*, het Belgisch Nationaal Blok, het *Rassemblement national*, de Beweging voor de Eenheid van het Land MUB, de *Jeunesses belges* - Belgische Jeugd, enz. Zonder dat hun achterban massaal was, kunnen zij toch niet als papieren verenigingen afgedaan worden. Het zou dan ook bijzonder interessant zijn de archieven van deze - nog bestaande of ontbonden - groepen te kunnen vrijwaren.

Reeds enkele jaren geleden schonk een verantwoordelijke van de Belgische Nationale Unie, opgericht in 1960, delen van zijn archief aan het Centrum.

Wij lanceren nu een oproep tot de (ex-)verantwoordelijken van deze organisaties - op welk niveau dan ook - om hun eventueel archief voor verdwijning of vernietiging te behoeden door een schenking of bewaargeving aan het Centrum te overwegen, met uiteraard alle waarborgen voor de privacy en het eigendomsrecht. Ook derden die weet zouden hebben van het bestaan van dergelijke archieven, kunnen contact opnemen met de archivariissen van het Centrum, D. Martin en F. Maerten.

Wij danken er hen nu reeds om.

DM

Het Verzet en de Zuid-Europeanen

Met het colloquium van Aix-en-Provence (20-22 maart 1997) werd een in 1993 gestarte reeks van colloquia over het thema "Het verzet en de Fransen" afgesloten. De algemene doelstelling van die colloquia was tweevoudig: enerzijds een balans opmaken van het wetenschappelijk onderzoek over het verzet (een thema dat vaak door de Fransen werd verwaarloosd ten voordele van opzoekingen over Vichy of over de inzet van de bevrijding), en anderzijds de geschiedenis van het verzet opnieuw bekijken in het licht van een nieuwe vraagstelling en van de mogelijkheden die door het recent openstellen van archieven geboden worden.

Buiten het vergelijkend aspect dat hier op Zuid-Europees niveau aan bod kwam, werden drie hoofdthema's comparatief onderzocht nl. verzet, redding en onderlinge hulp; verzetsvormen en culturen; verzet en politiek. Als laatste van de reeks werd het colloquium van Aix besloten met een zitting gewijd aan een overzicht van de zes opeenvolgende colloquia.

Pieter Lagrou beet de spits af met een uiteenzetting over het begrip "mediterraan Europa". Hij onderzocht het bestaan van een mediterrane specificiteit in wat het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog is geweest. De onderzochte ruimte omvat in werkelijkheid landen van verschillende aard, wat een vergelijking bemoeilijkt. Daar komt nog bij dat hun lot tijdens de Tweede Wereldoorlog zeer uiteenlopend was. Stelt zich bovendien de vraag: tot

waar reikt Zuid-Europa? Met andere woorden, sommige gedragingen die als specifiek Zuid-Europees worden beschouwd (dreigende burgeroorlogen, het gebruik van geweld, politieke instabiliteit...) werden ook elders vastgesteld. Mag men daarom die streken als zijnde van Zuid-Europese aard bestempelen?

Die vragen openen een essentieel debat over het belang van een comparatief onderzoek dat, zo het misschien niet helemaal relevant blijkt voor de periode 1940-1945, dan toch verantwoord is op lange termijn.

Het eerste thema dat aan bod kwam, was de wisselwerking tussen het verzet en de verplichtingen die de oorlog met zich bracht enerzijds, en de druk van de conjunctuur anderzijds. De ingrijpende verandering van de levensvoorwaarden veroorzaakt door de oorlog leidde tot een schaarste-economie. In de sociale en mentale structuren van 1940 werd het beheer van het dagelijkse reilen en zeilen vooral aan de vrouwen overgelaten. Vanuit Franse, Griekse en Italiaanse gevallen, probeerde het colloquium na te gaan hoe die toestand leidde tot een specifiek gedrag onder de vrouwen en behandelde het hun verzetsengagement doorheen specifieke groepen en structuren.

Het probleem van de definitie van het begrip "verzet" verwijst ipso facto naar zijn beperkingen. Vanaf wanneer mag

men over "verzet" spreken wanneer het slechts om hulpverlening gaat? Wat met het zogenaamde "beveiligingsverzet"? Deze van nature uit dubbelzinnige thema's kwamen aan bod tijdens de discussies over de begrippen bijstand (assistance) en verzet. Dit thema lag duidelijk in het verlengde van het debat over de rol van de vrouwen, waarvan het engagement trouwens vaak op het scharnierpunt van de twee fenomenen ligt.

Het gewicht van bepaalde uitgesloten, in menig opzicht marginale groepen - een thema dat al tijdens het colloquium van Toulouse in 1993 werd behandeld - werd tijdens de zitting "Verzet en cultuur" besproken. Men wilde niet alleen die groepen door en voor henzelf bestuderen, maar eveneens nagaan hoe ze stonden tegenover hun respectievelijke onthaalmaatschappij. Tijdens de zitting kwamen ook de autochtone maatschappijen aan bod. Hoe zijn zij tot inzet gekomen?

Het verzetsengagement verwijst naar bijzonder actuele vragen over de identiteit. In welke mate kan er sprake zijn van filiatie, continuïteit in het engagement? Zijn sommige sociale categorieën meer geneigd zich in te zetten dan anderen? Hoe gedragen zich bv. de jongeren? Evenveel vragen die werden gesteld doorheen de gevallen van Griekenland, van de Spaanse bannelingen of van de politiemannen van Marseille.

De laatste zitting van het colloquium was gewijd aan een al oud thema, dat van het verzet en de politiek. Hoe heeft het verzet zich in de strijd om de macht gemengd? Hoe zijn de verschillende politieke krach-

ten erin geslaagd het verzet tot een engagement in hun voordeel te bewegen? Ook hier hebben verschillende lokale gevallen de discussie gevoed. Het is algemeen geweten dat het communisme een van de belangrijkste politieke krachten was die dankzij het verzet aan de oppervlakte kwam. Een rondetafelgesprek probeerde hierover een balans op te maken. De begrippen gewapende strijd, militantisme, de rol van de vreemdelingen, het gewicht van de nationale kwestie in het communistisch engagement werden aldus bekeken.

Wanneer een colloquium een vergelijkende benadering als basis neemt, is het evident dat talrijke vragen onbeantwoord blijven. De onderzoeksmethodes en de vraagstelling verschillen inderdaad van land tot land. Het colloquium opende tal van pistes, maar sommige problemen konden slechts oppervlakkig behandeld worden.

De laatste dag bood de gelegenheid tot een slotbalans van alle colloquia die sinds 1993 over het thema "Het verzet en de Fransen" gehouden werden. In zeven uiteenzettingen werd geprobeerd een overzicht te geven van de evolutie van de historiografie van het verzet, van de begrippen engagement en motivatie, van het beslissend belang van de chronologie en van de organisatie en de werking. Tot slot werd de vraag naar een bepaling van het verzet aan een nieuw onderzoek onderworpen. De belangrijkste gedeelten van dit essentiële denkwerk zullen door het *Institut d'Histoire du Temps présent* uitgegeven worden. Ze zullen ongetwijfeld in belangrijke mate bijdragen tot het altijd actuele debat over het begrip verzet.

Chantal Kesteloot

Het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel

In onze Beknopte Archievengids¹ werd dit belangrijk archief wat stiefmoederlijk behandeld. We komen er in deze rubriek even op terug.

Het archief van het Paleis, private archief-dienst en afdeling van het departement III (hedendaags archief) van het Rijksarchief, bewaart naast de archiefbestanden gevormd door leden van de koninklijke familie of door hun secretariaat vooral de bestanden van de departementen en diensten van het Paleis.

Archivaris dr. G. Janssens somt de archiefvormers op : de Grootmaarschalk van het Hof, het Kabinet van de Koning, de Civiele Lijst van de Koning, het Militair Huis van de Koning, het Secretariaat van de Koning (voor de periodes 1919-1924 en 1934-1940) en het Secretariaat van de Koningin. Daarnaast zijn er een aantal verzamelingen, zoals de verzameling *Kaarten, Plattegronden en Tekeningen*, een grote fotoverzameling, een kleine verzameling film- en klankopnamen en een

medailleverzameling. Het archief beslaat ong. 1800 strekkende meter.

Uiteraard stelt zich de vraag naar de raadpleegbaarheid van deze stukken. Het reglement van het archief stipuleert :

Koning Leopold III in 1942 (Collectie SOMA).

¹ DIRK MARTIN, *Beknopte Archievengids*, NCWOII, 1996.

"Art. 1. - De archiefbescheiden bewaard op het Archief van het Koninklijk Paleis kunnen geraadpleegd worden op voorwaarde dat :

- a. de archiefbestanden meer dan vijftig jaar oud zijn op de datum van de aanvraag tot raadpleging (onverminderd de bepalingen in art. 2 dat volgt);
- b. zij zich in geordende toestand bevinden en met behulp van een inventaris, een magazijnstaat of ander werkinstrument in de archiefbewaarplaats kunnen worden gelocaliseerd ;
- c. bekendmaking van gegevens vervat in de archiefbescheiden geen openbare of private belangen kan schaden, noch de handhaving van de openbare orde en veiligheid in het gedrang brengt.

Art. 2. - Het Archief van het Koninklijk Paleis heeft het recht om bescheiden die op de datum van aanvraag tot raadpleging ouder zijn dan vijftig jaar aan de raadpleging te onttrekken.

Art. 3. - Personen die archiefbescheiden bewaard in het Archief van het Koninklijk Paleis wensen te raadplegen worden

verzocht om met de verantwoordelijke archivaris een afspraak te maken. Na te zijn gehoord, zullen zij worden uitgenodigd om een gemotiveerd verzoek tot raadpleging te formuleren."

Het Archief van het Paleis is dus zeker niet ontoegankelijk.

Voor meer informatie verwijzen wij nog naar enkele artikels :

- G. Janssens, Het Archief van het Koninklijk Paleis, in : *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 62 (1991), p. 307-342.
- G. Janssens, Bewaring en toegankelijkheid in het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel, in : *Bibliotheek- & Archiefgids*, 71 (1995), p. 110-117.
- G. Janssens, La conservation et la consultabilité des documents aux Archives du Palais royal à Bruxelles, in : *Museum Dynasticum*, 8 (1996), p. 11-19.

Wie ter plaatse wil gaan, neme contact op met het Archief van het Koninklijk Paleis, Hertogsstraat 2 - 1000 Brussel - tel.: 02/551.20.20 - fax: 02/512.56.85.

Dirk Martin

Een bevordering

Op voorstel van het Wetenschappelijk Comité van 28 maart 1997 werd collega Fabrice Maerten bevorderd tot eerstaanwezend assistent.

Buitenlandse archieven

Welkom aan onze Luxemburgse collega's!

Nadat er reeds jaren plannen in die richting bestonden, krijgt Luxemburg eindelijk zijn «Centre de Documentation et de Recherche sur la Seconde Guerre mondiale». Het treedt in werking nadat op 1 januari 1998 de «Conseil national de la Résistance» zal ophouden te bestaan. Het Centrum beschikt in eerste instantie over archieven van en collecties m.b.t. het Luxemburgse verzet en over

een gespecialiseerde bibliotheek. Het zal, op voorstel van de premier, geleid worden door onze collega Paul Dostert die we hier om zijn benoeming gelukwensen.

Voorlopig blijft het Centrum gelocaliseerd op het adres van de CNR, 1, rue de Bonnevoie, L-1260 Luxembourg, tel. 00352/4782280, fax 00352/290039.

DM

Onderzoek naar nazi-misdaden op een laag pitje

Binnen afzienbare tijd zal de *Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen* in het Duitse Ludwigsburg als autonome instelling ophouden te bestaan en een dépendance worden van het Bundesarchiv (met behoud van het oude adres, Schorndorferstr. 58, Ludwigsburg). De *Stelle* werd opgericht in 1958 om het onderzoek naar nazi-misdaden te centraliseren, waarna dan processen konden volgen.

In een recent interview in *Der Spiegel* (nr. 22, 1997) stelt de directeur van de

Stelle, Willi Dreszen, enigszins bitter vast dat er op het hoogtepunt van de activiteiten 130 medewerkers waren, terwijl de zgn. *Gauck-Behörde* die via de Stasi-dossiers misdaden van de DDR onderzoekt, meer dan 3000 medewerkers heeft. Het bilan van de *Stelle* is volgens Dreszen dan ook bijzonder teleurstellend. Nu lopen er nog een 25-tal zaken. Op het moment dat de *Stelle* als onderzoeks- en documentatiecentrum in het *Bundesarchiv* wordt opgenomen, hoopt men op een sterker pedagogisch en historisch gebruik van de 100.000 dossiers en 1,7 miljoen documenten.

DM

Nieuw E-mail adres

Voortaan zijn wij bereikbaar als *postmaster @ cegesoma.be*

Ook het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie verbreedt zijn horizon.

Op 1 april jl. raakte het verslag bekend van de «Commissie Toekomst RIOD», geleid door E.H. Kossmann. Een kabinetsstandpunt moet volgen. Het Nederlandse Historisch Nieuwsblad (2/97) vat de gedane aanbevelingen samen: «het sterk persoonsgebonden karakter van RIOD-onderzoek moet plaatsmaken voor onderzoek waaraan meerdere onderzoekers tegelijk werken, waarbij de invloed van de oorlogen van de twintigste eeuw centraal staan». Het RIOD wordt geen algemeen instituut voor oorlogsvraagstukken of een instituut voor hedendaagse geschiedenis,

maar moet zich richten op een periode van 1914 tot lang na 1945, waarin de Tweede Wereldoorlog slechts een fase vormt. Het zal eventueel blijven ressorteren onder het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Ook het SOMA kan zich terugvinden in de «droom» van de commissie: «...participeren in een internationale, spannende intellectuele gedachtenwisseling, waarbij inspirerende onderzoekers gezamenlijk op zoek gaan naar nieuwe inzichten in de Europese geschiedenis van de Twintigste eeuw»...

DM

De VZW 'De Vrienden van het Centrum' bezoekt het Fort van Breendonk en volgt de Bevrijdingsroute naar Antwerpen

Op 21 november 1996 organiseerde de vzw een ontmoetingsdag. In de loop van de ochtend bezochten de 42 deelnemers het Fort van Breendonk dat, zoals men weet, van september 1940 tot augustus 1944 dienst deed als concentratiekamp. Het werd een uitzonderlijk bezoek dankzij een ex-gevangene die ons emotioneel maar sober rondleidde. 's Namiddags volgde de groep de weg die de geallieerden gebruikten om Antwerpen te bevrijden. We werden daarbij bijzonder vakkundig begeleid door Marc Van De Velde, auteur van het meest gespecialiseerde werk over de rol van de bruggen van Boom bij de bevrijding.

Op 28 februari 1997 hield de vzw haar algemene vergadering voor het jaar 1997. De Raad van Bestuur werd vernieuwd en uitgebreid. Zoals bij het Centrum zelf, werd tevens een naamsverandering doorgevoerd; de vzw heet voortaan «De Vrienden van het "Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij"» of «De Vrienden van het SOMA».

IP

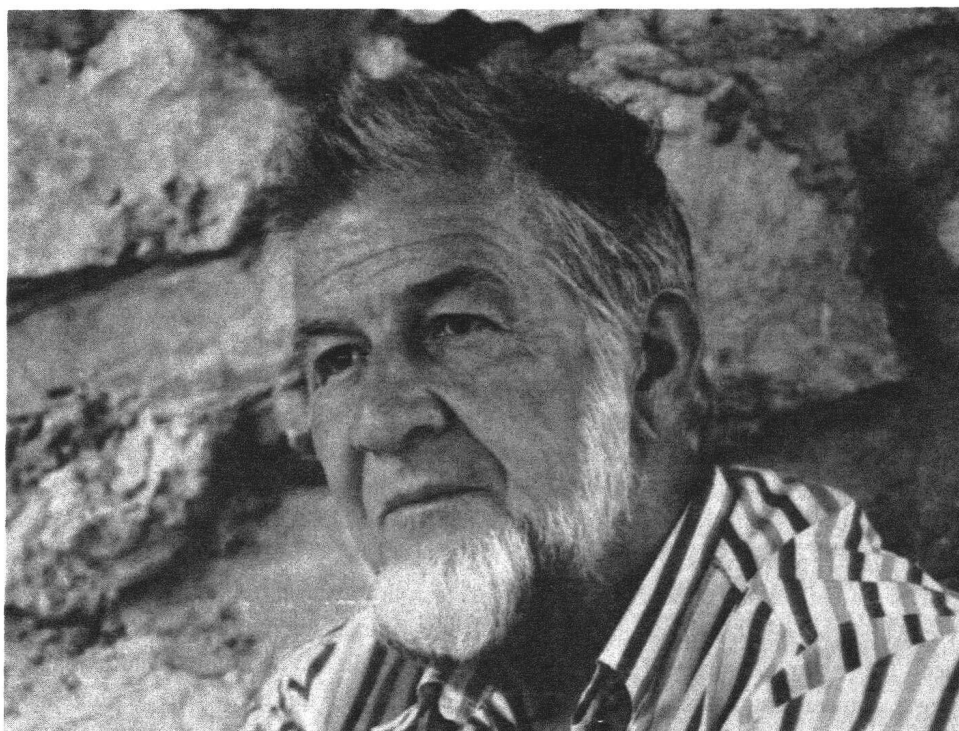
Van Congo... naar Congo

Het toeval wil dat de machtswisseling in - wat een eeuwigheid geleden - “onze” Congo was, samenviel met de verwerving door het SOMA van de bibliotheek van Afrika-kenner en vroegere Lovanium-hoogleraar Benoît Verhaegen.

De gebeurtenissen gaven hier dus onmiddellijk een breder perspectief aan en boden de gelegenheid dit dossier breder open te trekken naar meer dan een halve eeuw geschiedenis van Belgisch Congo-Zaire-Congo. In deze context leek het dan ook bijzonder opportuun een interview met Benoît Verhaegen te publiceren. Tevens vindt u hier een overzicht van de archief- en gedrukte bronnen die over deze problematiek in het Centrum kunnen geconsulteerd worden.

Wij hopen dat hiermee voor onderzoekers en belangstellenden een méér dan evenementiële benadering mogelijk wordt.

DM

Een recente foto van Benoît Verhaegen (Coll. Benoît Verhaegen).

Interview met Benoît Verhaegen

Zoals u elders in dit dossier kunt lezen, ontving het Centrum een omvangrijke collectie boeken en periodieken van professor Benoît Verhaegen. Naast grote reeksen wetenschappelijke tijdschriften over politiek, sociologie, geschiedenis en economie, voornamelijk uit de jaren zestig en zeventig, treft men in zijn collectie de sporen aan van een uitgesproken militante belangstelling ter linkerzijde. Daarnaast, en in het bijzonder, getuigt deze verzameling van zijn interesse, of beter misschien nog passie, voor Afrika en uiteraard voor Congo/Zaire.

Benoît Verhaegen werd in 1929 geboren in het Blauwhuys, kasteel van de adellijke familie Verhaegen, gelegen in de toen nog landelijke Gentse randgemeente Merelbeke. Na zijn middelbare studies aan het Sint-Barbaracollege schrijft hij zich in 1947 in aan de Faculteit rechten van de Rijksuniversiteit Gent. Twee jaar later onderbreekt hij zijn studies om zijn militaire dienstplicht te vervullen en meldt hij zich als vrijwilliger voor de oorlog in Korea. Hij wordt er twee maal gekwetst en besluit bij zijn terugkeer naar Leuven te trekken om er, ditmaal aan de Franstalige sectie van de universiteit, een doctoraat in de economie te behalen. Als onderwerp kiest hij voor een erg historisch onderzoek naar de oorzaken van de onderontwikkeling van de Vlaamse economie. In 1958 aanvaardt hij een eerste opdracht aan de Lovanium-universiteit (Leopoldstad) en in 1960 wordt hij kabinetsmedewerker in de ministerploeg van Patrice Lumumba. Na de staatsgreep van Mobutu keert hij terug naar het universitair onderwijs, eerst in Kinshasa (Leopoldstad) en later, vanaf 1971, in Kisangani (Stanleystad). Zijn interesseveld verschuift in de loop van de jaren meer en meer naar de politieke wetenschappen en de sociologie. In 1987 verlaat hij Zaire en sinds 1989 woont hij in de Drôme.

RVD

Vanwaar uw militair engagement in Korea?

In 1949 heb ik vrijwillig mijn universitaire studies onderbroken en mijn militaire dienstplicht vervuld omdat een derde wereldoorlog me nabij leek. Ik vond dat men zich daar moest op voorbereiden om zo de catastrofe van 1939-1945 te verhinderen. Toen de Koreaanse oorlog in juni 1950 losbarstte was het voor mij logisch dat ik me engageerde. Deze keuze had niets krijgszuchtigs in zich maar beantwoordde aan wat mij een morele verplichting toescheen: deelnemen aan een internationale Krijgsmacht van de Verenigde Naties om het conflict te beperken en de vrede op te leggen. De Koreaanse oorlog heeft lang geduurd en is zeer gewelddadig geweest, maar terugkijkend met de nodige historische afstand en na het openstellen van Chinese en sovjetarchieven kan men inderdaad besluiten dat deze oorlog een

uitbreiding van het conflict op wereldschaal verhinderd heeft.

Heeft het engagement van uw familie in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog voor u een rol gespeeld?

Zeer zeker. Wij leefden in wat men een 'oorlogscultuur' zou kunnen noemen. Mijn vader vertelde ons over de oorlog van 1914-1918 waarin mijn grootvader gestorven is na zijn deportatie naar Duitsland. Hij liet ons ook verhalen lezen over die periode. In de oorlog van 1940 werden 7 familieleden, onder wie mijn vader en mijn oudste broer gedood. Het leek mij waarschijnlijk dat sommigen van ons zouden sterven in een volgende oorlog, als die er zou komen. Dat de jongeren met een militaire voorbereiding en zonder verplichtingen tegenover een gezin bij het leger gingen vond ik normaal. Ik was geschokt door het feit dat

van de 7 doden in de familie er maar één militair was. De anderen, onder wie twee vrouwen, stierven in de concentratiekampen.

Heeft u hier specifieke waarden van een adellijke familie verdedigd?

Ik had niet het idee de waarden van de adel of het patriottisme te verdedigen. Mijn engagement was internationalistisch en vooral pacifistisch van aard : het vermijden van een wereldoorlog die zonder onderscheid alle burgers zou raken. De tol die de adel heeft betaald in de oorlog van 1940-1945 was ongetwijfeld hoger dan die van de andere sociale klassen maar men mag niet veralgemenen : voor één verzetsman van adellijke afkomst waren er misschien vijftig die dat niet waren. Na de oorlog ging de adel - zoals trouwens ook de Communistische Partij - beter om met het eren van haar doden, waardoor de indruk ontstond dat patriottisme en verzet specifiek adellijke waarden waren. Persoonlijk ben ik altijd terughoudend geweest t.a.v. de opvatting dat de adel als sociale klasse een behoedster van waarden is. Het gaat in wezen om de resten van een klasse die het grootste gedeelte van haar professionele, economische en morele basis verloren heeft : de politiek, het leger (en de vaderlandslievende oorlog), het grootgrondbezit en zelfs religie en gezin. Mijn vader, die in de oorlog van 1914 als eenvoudig soldaat in de loopgraven aan de IJzer heeft gediend en daarna korporaal is geworden, had een zekere aversie tegen de levenswijze van de aristocratie ontwikkeld. Hij heeft een zeer 'aardse' carrière gemaakt. Hij hield varkens, koeien en kippen en kweekte fruitbomen. Hij bezat een spontane en ecologische anarchistische kant, en was volledig tegen het gebruik van geweld.

Zijn houding en zijn levenswijze hebben mij ongetwijfeld beïnvloed.

Waren er bij de soldaten die dienst namen in Korea veel anti-communisten, of maakte dat deel uit van de logica van de militaire dienstplicht?

Sommigen hadden deel uitgemaakt van het verzet, anderen hadden in 1945 net voor het einde van de Tweede Wereldoorlog dienst genomen in de infanterie, enigszins in de hoop een militaire carrière te maken gezien de slechte economische toestand. Ik heb in Korea maar twee mannen gekend die uit overtuiging anti-communistisch gezind waren. Men nam dus dienst om allerlei redenen, vaak van zeer praktische en professionele, soms ook familiale aard. Sommigen deden het omwille van de traditie en de oorlogslogica en anderen omwille van het avontuur.

Bent u persoonlijk getekend door Korea?

Nee. Ik heb één jaar in een hospitaal gelegen waar ik intensief heb gestudeerd om mijn rechtenstudie aan de Gentse universiteit te beëindigen. Na mijn huwelijk ben ik op aanraden van Gaston Eyskens te Leuven economie beginnen studeren. Ik onderzocht de structurele werkloosheid in Vlaanderen. Mijn licentiaatsverhandeling en doctoraatsthesis behandelden de onderontwikkeling van de Vlaamse economie in de periode van de eerste volkstellingen van 1836 tot 1920. Professor Yves Urbain, oud-minister van Arbeid, een zeer geëngageerde (hoewel anti-communistische) mijnwerkerszoon heeft mij op het spoor gezet van deze onderwerpen. Ik heb aan de Franstalige sectie van Leuven gestudeerd. Ik ben in 1956 met mijn doctoraatsthesis begonnen en heb ze in 1959 verdedigd. Kanunnik

Leclercq wilde dat ik in Leuven bleef in het kader van het Centrum voor sociologische studies waar ik tot docent benoemd was. Maar Mgr. Malengreau die meewerkte aan de oprichting van de universiteit Lovanium in Congo heeft mij gevraagd er hoogleraar economie te worden gezien het gebrek aan professoren.

Bij het bekijken van uw collectie boeken en tijdschriften over de jaren 50 en het begin van de jaren 60 vallen mij enerzijds de wetenschappelijke tijdschriften van diverse aard op - sociologische, historische, economische, veel statistiek... Aan de andere kant merk ik een duidelijke belangstelling voor zeer geëngageerde marxistische tijdschriften, zowel met betrekking tot de Sovjet-Unie als China. Waar situeert u zichzelf?

Toen ik vertrok naar Lovanium werd ik al beschouwd als een gauchist, al was ik dat niet echt. Ik heb een evolutie doorgemaakt: ik heb deelgenomen aan vergaderingen van geëngageerde christenen, *Témoignage chrétien* en de groep *Esprit*. Daarna heb ik mensen van de linkerzijde ontmoet die mij hebben beïnvloed. Door met hen in aanraking te komen heb ik mijn overtuiging gewijzigd en ben ik «maoïst» geworden. Daardoor had ik al een stempel toen ik in 1959 in Lovanium aankwam, al was ik toen nog geen lid van een partij. In Congo werden mijn overtuigingen nog uitgesprokener, wat leidde tot een diepgaande bewondering voor China en de ideeën van Mao Tse-Toeng. Zijn ideeën heb ik ook onderwezen.

Uw intellectueel marxistisch engagement was, naar ik aanneem, bekend. Stelde dat geen problemen om toegang te krijgen tot Lovanium in Congo?

Integendeel. In deze overgangsperiode

vonden de verantwoordelijken, zowel Mgr. Gillon, die een gewiekst politiek man was, als Guy Malengreau dat het goed was meerdere troeven in handen te hebben. Temeer daar de toekomst zonder twijfel aan het nationalisme en het anti-kolonialisme was. Mgr. Gillon (toen nog kanunnik) stond zeker tot 1961 zeer dicht bij mij.

Uw opvattingen waren ver verwijderd van de algemeen heersende opinie van de Belgische kolonisten in Congo. U was 'blank' - een geprivilegieerde - en u distantieerde zich van die blanken!

Inderdaad, het was soms moeilijk in het dagelijks leven want ik was afgesneden van het merendeel van mijn collega's en burens. Men kan overigens nog zo nationalistisch zijn, men is nooit een zwarte, men blijft blank en dus een geprivilegieerde. Maar ik had wel Afrikaanse vrienden en intellectuele contacten, omdat ik Lumumba en alle toenmalige leiders ontmoette en zeer vriendschappelijke discussies met hen voerde.

Naar het schijnt is Mobutu zelfs in Merelbeke geweest.

Ja, samen met Lumumba. Ik had ze begin 1959 bij mijn moeder uitgenodigd. Mijn moeder was gevoelsmatig zeer nauw bij Congo betrokken; zij had er gewoond van 1951 tot 1959. Mobutu zei heel weinig, ik denk dat hij geïntimideerd was. Hij liet Lumumba, die zeer rad van tong was, het woord voeren.

Toen kwam de crisisperiode van 1960. U maakte die mee in Leopoldstad?

Ik woonde toen in Leopoldstad, waar ik op vraag van Lumumba aangesteld was als kabinetschef van Kabangi, zijn minister van het Plan en Economische

*Gouverneur generaal Ryckmans bezoekt Lovanium, december 1955
(© Africa-Museum Tervuren, België).*

Coördinatie. Alphonse Nguvulu was toen staatssecretaris. Hij was het die de *Parti du Peuple* oprichtte, de enige marxistische partij die er in Congo is geweest. Deze partij publiceerde het tijdschrift *Emancipation* waaraan ik meewerkte. Na de gebeurtenissen is één van mijn oudstudenten kabinetschef van Kabangi geworden, en ik ben diens adjunct gebleven tot het College van commissarissen geïnstalleerd was. Begin juli heb ik tijdelijk de universiteit verlaten. Mijn collega's vertrokken met vakantie maar ik ben in de stad gebleven tot de staatsgreep van Mobutu op 14 september.

U was niet de enige blanke op het kabinet?

Er waren drie economen van de Faculteit aan de regering verbonden : professor Fernand Herman (nu afgevaardigde bij het Europees Parlement), Hugues Lelercq (professor te Leuven) en ik. Voorts was er de heer Grootaert, directeur van

het kabinet van Lumumba en magistraat.

Had u nog altijd goede contacten met Lumumba?

Ik had geen contact meer met hem omdat hij het zeer druk had. Hij was ofwel op reis, of hij verbleef in zijn bewaak-

te residentie. Op 14 september werd ik zoals iedereen aan de deur gezet. Maar ik ben in Congo gebleven omdat ik het *Institut national d'Etudes politiques* had opgericht. Dit instituut bevond zich in de stad (Lovanium bevond zich buiten Leopoldstad). Het was een vormingsinstituut voor militanten en leiders. Na de Onafhankelijkheid hebben wij ons vooral toegelegd op het verzorgen van publicaties en het oprichten van een bibliotheek.

Hoe was het om in die periode als blanke in Leopoldstad te werken?

Afgezien van de soms zeer gewelddadige straatincidenten heb ik in die dertig jaren nooit het minste geweld tegen mijn persoon ondervonden. Ik ben enkel bang geweest voor mijn gezin. Het was voor mij een hele geruststelling dat zij met de anderen eind juli 1960 werden geëvacueerd. Als kabinetschef was ik verplicht naar de stad te gaan en Nguvulu vroeg me vanuit veiligheidsoverwegingen of ik

hem in mijn auto wilde meenemen. De vijandigheid tegenover publieke figuren, tegenover de mannen in mooie auto's was veel groter dan jegens een blanke man in een kleine wagen. Wij reden dus samen naar de stad en ik bracht hem ook weer naar huis. Maar ik heb nooit de gelegenheid gehad bang te worden.

Dat zou betekenen dat degenen die toen naar België zijn teruggekeerd een mythe hebben gecreëerd door te beweren dat het leven van iedereen in gevaar was, gezien het klimaat van geweld...

Het is noodzakelijk dat men het onderscheid maakt. Er was de situatie in de grootstad, de levensstijl van iedereen en de rijkdom die werd geambieerd - zoals vandaag... Met name vrouwen en officiersvrouwen in kazernes van de Weermacht liepen groot gevaar. De bevindingen van het onderzoek naar die gebeurtenissen zijn correct : de situatie was relatief gevaarlijk. Op het platteland kon de kolonist die zijn werklieden in om het even welke omstandigheden had laten werken een wraakneming verwachten. Maar over het algemeen was dit niet het geval. Integendeel, de bevolking heeft het grootste deel van de blanken beschermd en hen gevraagd niet weg te gaan. Zo liepen bijvoorbeeld de soldaten hun officieren achterna en vroegen hen te blijven. Toch zijn er genoeg gewelddaden geweest om paniek te doen ontstaan.

Zou een overgang zoals in Rhodesië toen in Congo mogelijk zijn geweest?

Ja, maar daartoe ontbraken twee elementen : aan Congolese zijde meer gevestigde politieke structuren en politiek handiger bewindslieden, bekwaam tot besturen en onderhandelen en aan blanke zijde de zelfbeheersing van de Engelsen. Wij zijn

zeer snel in paniek geraakt. Misschien is dat typerend voor de Belgische kolonisten die minder koel zijn dan de Engelsen en meer van de bevolking te vrezen hadden dan de Fransen, die met de autochtone bevolking meer vriendschappelijke betrekkingen onderhielden.

Was u nog de marxist die sympathiseerde met de nationalistische Congolese zaak?

Toentertijd kon ik de nationalistische Congolese zaak niet meer vereenzelvigen met termen als partij of mensen, ik was overweldigd door de gebeurtenissen. Ik heb geprobeerd deze gebeurtenissen te beschrijven. Ik zou *a fortiori* niet tot een partij zijn toegetreden of een man hebben gesteund. Ik heb geen spijt van wat ik heb gedaan. Het is uiteindelijk mislukt, maar ik geloof niet dat men iets anders had kunnen doen.

U zag zichzelf als een technicus, een econoom?

Ik heb de economie zeer snel laten vallen en heb veeleer politieke wetenschap onderwezen. Ik was 'militant' tussen aanhalingstekens, want ik heb nooit veel geleden, maar we hadden een 'zaak'... Tot 1971 heb ik aan het Instituut voor economisch en sociaal onderzoek (IRES) te Lovanium lesgegeven. Toen werd de universiteit in drie delen opgesplitst en de rector heeft me gevraagd in Kisangani - toen Stanleystad - een onderzoekscentrum voor de ontwikkeling van het onderwijs op te richten. Tot 1987 ben ik in Kisangani gebleven, waar ik inmiddels deken van de Faculteit van Sociologische Wetenschappen was geworden.

Zaire, dat was Mobutu. U hebt het verarmingsproces van het land meegemaakt?

Ik heb dit proces dertig jaar lang geobserveerd.

*Na zijn reis naar New-York wordt president Kasavubu triomfantelijk verwelkomd in Leopoldstad, november 1960
(© Africa-Museum Tervuren, België).*

veerd. Dit proces heeft enkele adempauzes, enkele tussenfasen gekend. Telkens zonk men wat verder weg. Er zijn twee, drie grote breuken geweest; de nationalisaties, met name de 'zaïriseringen' van 1983-1984 hebben het economisch verval en de vlucht van buitenlands kapitaal en ondernemers versneld.

Ik heb de indruk dat Zaïre er nooit in geslaagd is zijn eigen elite te creëren...

Inderdaad. In 1960 heeft de elite gefaald, een mislukking gesymboliseerd door de dood van Lumumba. Sedertdien heeft men nooit in een andere elite vertrouwen gesteld. Het mobutisme heeft de opkomende elites opgezogen, vernietigd of gecorrumpeerd. Ook bij de oppositie heeft zich nooit een elite ontwikkeld. Nu is er het fenomeen Kabila. We moeten afwachten wat daaruit zal voortkomen... Maar voor het overige is de hele elite, met inbegrip van hen die oppositie hadden kunnen voeren, vernietigd, verbannen of gecorrumpeerd.

Dat er geen elite is, wijst op een failliet van het onderwijs.

Het is waar dat het koloniale - en gedeeltelijk klerikale - onderwijs zeer vervormend is geweest en de mensen niet heeft voorbereid op het nemen van verantwoordelijkheid. Zij hadden verantwoordelijke mensen kunnen

worden indien zij in contact waren gekomen met internationale milieus, maar tot 1960 was dat echt uitzonderlijk. Daarna was het te laat om een elite te vormen, in elk geval heeft die zichzelf geregeld vernietigd.

U heeft indertijd zowel als militant en wetenschapper L'histoire immédiate gepubliceerd, een boek dat mij als student gepassioneerd heeft.

Dat boek is het resultaat van collectief werk. De teksten over rebellieën, de "Congolese" reeks en andere politieke stukken waren telkens het resultaat van een verzameling documenten samengesteld op basis van getuigenissen en interviews van de 'acteurs van de geschiedenis': dat kon de soldaat zijn, de militant, de minister, een verantwoordelijke...Door te luisteren naar mensen die iets te zeggen hadden, had ik de indruk zelf ook te veranderen. Ik van mijn kant beschikte over informatie die zij niet kenden en daarover dialogueerden wij. Dit proces van

wederzijdse transformatie, deze wederkerige kennisontwikkeling leek mij belangrijk en had de geschiedenis zelf moeten beïnvloeden. Maar dat is niet gebeurd. De publicaties zijn er, maar de praktische politieke gevolgtrekkingen - zelfs qua vorming - zijn zeer gering.

Een constante in dit gigantische land met zijn gigantische bevolking is het gebrek aan grip op de maatschappij en de gebeurtenissen.

Hoe zal ik dat uitleggen? Het is zeker dat het onderwijs op elk niveau door-drenkt is gebleven van de katholieke waarden, van gehoorzaamheid, van conformiteit, van een zoeken naar een manier van doen die een beetje op het koloniale type lijkt - men denke aan de manier waarop onze gouverneurs gekleed gingen. Dat alles blijft de samenleving tekenen. Het is een erfenis die tegelijkertijd koloniaal en westers is, in de slechte zin van het woord.

Wat is uiteindelijk uw mening over Congo na er dertig jaar te hebben doorgebracht?

Ik denk dat er met een belangrijk gedeelte van de bevolking banden zijn gecreëerd die zullen blijven. Van wezenlijk belang om intellectueel voort te leven is solidair te zijn, zich in meer of mindere mate betrokken te voelen... Wat mij betreft

betreur ik niets, maar ik betreur wat er uit deze periode is voortgekomen. Er is vooral het probleem van de bestrijding van het geweld dat sedert het recente verdwijnen van het communisme al een tiental keren over de hele wereld is opgedoken. De hele wereld houdt zich met handel bezig, niemand bekommert zich nog om vrede of revolutie. Er is een politiek *no man's land* gecreëerd en noch de internationale organisaties, noch de afzonderlijke staten wensen dit te verdedigen. Wij hebben maar één *leader* meer : de Verenigde Staten, die een non-interventiepolitiek voeren, tenminste in hun verklaringen. Daardoor ontstaat een zeer ernstig probleem van internationale orde. Met de Koude Oorlog bestond een evenwicht dat bepaalde excessen kon verhinderen. Bepaalde communistische partijen waren kweekplaatsen van militanten, van vorming, van politieke zuiverheid, maar dat is allemaal verdronken in het reële socialisme van de Sovjetunie en waarschijnlijk ook van China. Ik persoonlijk voel een nostalgie naar een communisme dat niet meer onder de voogdij van een wereldrijk staat, of het nu China of de Sovjetunie is, maar dat de antithese van het huidige wereldkapitalisme zou zijn. Of de term «communisme» deze antithese vandaag nog correct reflecteert, is een vraag waarop ik niet zomaar kan antwoorden.

*Rudi Van Doorslaer in gesprek met
Benoît Verhaegen (28 februari 1997)*

Congo in het SOMA-archief

Zonder een overweldigende massa documenten te vertegenwoordigen, kunnen er in ons archief toch heel wat bestanden gesignaleerd worden die betrekking hebben op Congo tijdens de oorlog en in de periode om en rond de onafhankelijkheid. Naast vele spontane getuigenissen (dagboeken) en interviews (door de onderzoekers van het Centrum of journalisten van BRTN en RTBF), moet hier vooral gewezen worden op het omvangrijke bestand *Albert De Vleeschauwer*, tijdens de oorlog minister van Koloniën te Londen. Vooral de jaren 1943-1944 komen hierin aan bod; het bestand is bijzonder interessant o.a. met betrekking tot het beeld van Congo en de militaire inspanning van de kolonie.

*Minister van Koloniën De Vleeschauwer te Londen tijdens de oorlog
(Foto SOMA).*

I. Algemene reeksen

NB : Het archiefnummer wordt gevolgd door het lopend nummer (tussen haakjes).

- AV 1 (27) : *Office of economic Warfare (us). Société Générale de Belgique and African Metals Corporation*, 1 rapport, 4 p., IX.1943.
- E 4 (225): Opleiding van Belgische piloten in Afrika tijdens de oorlog (vooral Zuid-Afrika), 1 dossier en 1 microfilm.
- 2 LC 3 (1411) : Verslag *L'effort militaire belge pendant l'occupation du territoire métropolitain par l'ennemi* (Michaux), dact., 49 p.
- LH 3 (418 en 1325) : Fonds INBEL (zie H. MASSON, *Office belge d'information et de documentation (INBEL), Londres 1940-45*, Bruxelles, CREHSGM, 1982 (*Inventaires 10*)).

Fardes i.v.m. Congo : 93 tot 96, 277 tot 297, 612 tot 616 en 1040 tot 1045 (het betreft vooral persknipsels, uitzendingen van *Radio Léopoldville* en *Radio Congo belge* en algemene informatie over Congo).

- Reeks LM (Kolonies) :
 - * 1 LM 1 (440) : Prescobel, telegrammen uit Bordeaux, 16-18 juni 1940, 6 stuks.
 - * 1 LM 2 (441) : Prescobel, telegrammen 1941-1943, 12 stuks.
 - * 2 LM (442) : Minister, 1 dossier.
 - * 3 LM (443) : Belgische Nationale Radio-Omroep (Leopoldstad), informatiebulletins, 1942-1943, 1 dossier.
- M 3 (465) : *Deutsche Revisions- und Treuhand Aktiengesellschaft* (voor Congo, zie fardes 12 tot 42).
- V 8 (1186) : *L'effort de guerre de la SABENA*, 30.III.1945, 1 rapport.
- W 26 (1297) : BRT-collectie i.v.m. uitzendingen over de Tweede Wereldoorlog. Fardes 500 tot 599 : Belgen in Congo.
- W30 (1450) : Collectie *Jours de Guerre* (uitzendingen RTBF). Fardes 8, 154, 187, 207, 361, 471, 513 (interviews); 536, 586 en 699 (voorbereidende dossiers uitzending «Uranium»); 563, 563/1, 756 en 791 (voorbereidende dossiers, nota's en synthese voor de uitzending «L'effort de guerre au Congo. Aspects économiques» en «Le Congo belge, de mai 1940 à la campagne d'Abyssinie»).
- WE 1 (1220): Microfilms *Auswärtiges Amt*. O.a. rol 18/33 *Handelspolitik - Belgien, Afrikanische Kolonien (Belgisch Kongo)* (vóór 1940).
- 6 WE 2 (1487): Microfilms van het Franse *Ministère des Affaires Etrangères*. Zie bv. nr. 174, *Vichy - Europe, Belgique, Colonies 1941-42*.

II. Privé-archief (Reeks P)

- PB 26 (1428) : Fonds Franz BURNIAUX (Belgisch vliegwezen in Afrika : Congo, Zuid-Afrika), 4 dozen.
- PC 1 (1334) : Fonds Adhémar CAMPINAIRE (een dossier m.b.t. Belgisch Congo, 1948-1960).
- PD 27 (645) : Fonds Fernand DEMANY, fardes 25 tot 28 (verdedigingsdossier n.a.v. de aanvallen van Mgr DE HEMPTINNE in 1955: bevat verschillende documenten over Congo tijdens de oorlog).
- PD 40 (658) : Fonds Albert DE VLEESCHAUWER, 965 fardes en dossiers. (Cfr D. MARTIN, *Archief Albert De Vleeschauwer*, Brussel, NCWOII, 1981 (*Inventarissen 11*)).
- PD 51 (669) : Fonds Jacques DELVAUX DE FENFFE (Belgisch diplomaat: cfr D. MARTIN, «Koude oorlog en mentaliteiten : een Belgisch topdiplomaat, Jacques Delvaux de Fenffe», in *Bijdragen van het NCWOII*, speciaal nummer Hongarije, 1995, p. 105-116). Belangrijk bestand: 1 pak + 12 kartons, waarvan een deel Congo betreft.
- PD 53 (671) : Fonds Robert DE SCHREVEL, 1 farde.
- PG 13 (706) : Fonds Carl GOEBEL, 48 fardes (verantwoordelijke van de Dienst Informatie en Propaganda in 1940 te Leopoldstad opgericht door de Belgische regering).
- PH 22 (1310) : Fonds Georges HOUSIAUX, 11 dozen (radio).
- PL 1 (756) : Fonds Léo LEJEUNE (zie J. GOTOVITCH, *Fonds Léo Lejeune*, Bruxelles,

- CREHSGM, 1971 (*Inventaires I*) : fardes 1-3 (koloniale activiteiten van Léo Lejeune (1932-1935) en 268-272 : koloniale in het verzet).
- PL 6 (761) : Fonds Norbert LAUDE, 4 fardes (betreft eerder de oorlogsactiviteiten van leden van de Antwerpse Koloniale Hogeschool).
 - PP 13 (823) : Fonds Edouard PILAET, 3 dozen (onafhankelijkheid van Congo).
 - PS 2 (848) : Fonds Marcel SLUYS, 4 fardes (mijnbouwpolitiek in Congo tijdens de oorlog).
 - PV 31 (916) : Fonds Jean VAN DEN BOSCH, vooral fardes 292-427 (ambassadeur te Leopoldstad in 1960: interessante documenten over gebeurtenissen in Congo in 1960).
 - PV 36 (921) : Fonds J.B. VAN GENECHTEN, 1 farde.
 - PW 2 (939) : Fonds Marcel WILLEMS, 9 fardes (vooral Afrika).

III. Dagboeken (Reeks JP)

- JP 002 : Dr Albert DUBOIS, Brussel, ere-directeur Tropisch Instituut te Antwerpen, *Exode de l'IMTPL en France, mai-juin 1940*, ms, 1941, 27 p. + 6 originele stukken.
- JP 006 : Marcel WILLEMS, Brussel, *Voyage de guerre vers l'Afrique centrale et souvenirs des Civils Affairs*, dact., 22 p.
- JP 119 : Général VAN COOLS, *Plaidoyer d'un broussard*, dact., 1964, 17 p. + foto's.
- JP 243 : A. LEDERER, *La Force publique et les campagnes belges en Afrique pendant les deux guerres mondiales*, ron., 1966, 14 p.
- JP 283 : H. ROMBAUTS, Malderen, *Mon blitz sur le Congo*, dact., 17.V.40-VII.40 (1945), 51 p.
- JP 509 : HUNGER (Mme Armand), Brussel, *Exode 1940*, dact., (1974), 4 p.
- JP 688 : Jules PROVIS, *Journal* (ms), 1940-1947, 11 bladen + annexen.
- JP 738 : Paul-Ernest JOSET, *Historique de la Force publique de 1940-1946*, ontwerp tekst, dact., (1974), 7 fardes.
- JP 1253 : W.B. NORTON, *Pierre Ryckmans of Belgium, the Congo and the world, 1891-1959*, essay (dact.), 1975, 11 fardes.
- JP 1315 : P.E. & M.F. JOSET, *Le Kitauiscla*, dact., (1955 ?), 174 p.
- JP 1326 : Albert DURANT, *Eaton Square*, dact., 84 p. (enkele blz. over Congo tijdens de oorlog).
- JP 1552 : René PÉTRÉ, *Les troupes coloniales belges au Moyen-Orient (1943-1944). Cinquante ans déjà !*, dact., 1994, 95 p.
- JP 1635 : Pierre DAYE, *Mémoires* (1892-1960), dact., (rond 1955-1960), 8 vol., 1661 p. (deze rexistische intellectueel was tijdens het interbellum een specialist van Congo).

IV. Interviews

- Franz BURNIAUX, 1976.	- Edouard PILAET, 1976.
- Albert DE VLEESCHAUWER, 1970-1971.	- Marcel SLUYS.
- Jean JONLET, 1976-1977.	- Laurent WERTZ, 1974.

Fabrice Maerten

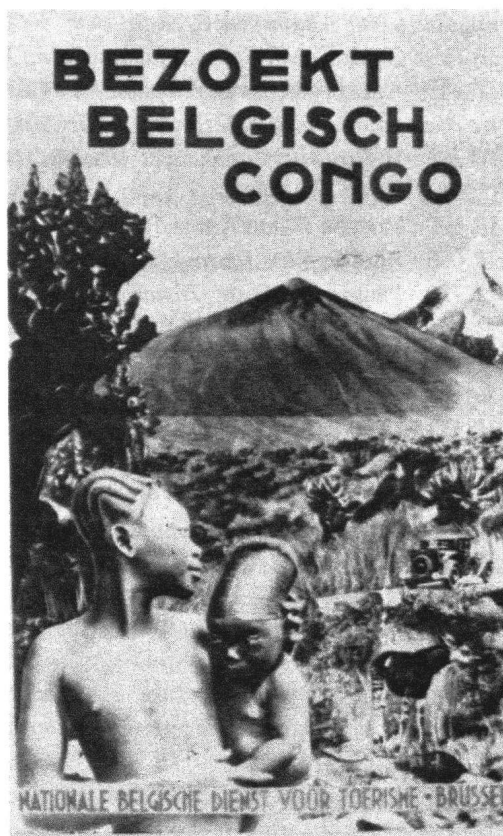
België, zijn kolonie en de dekolonisatie in de SOMA-bibliotheek

Reeds enkele jaren werd in de bibliotheek van het Centrum, in het vooruitzicht van de oprichting van het nieuwe SOMA, heel wat aandacht besteed aan 'Derde Wereld'-landen. In een vorig nummer van *30-50* (nr.27, 1996) hebben wij daar ruime aandacht aan besteed. Tussen het 'volgen', m.a.w. aankopen van de recente publicaties, en het 'bestrijken' van een geschiedkundig thema ligt evenwel nog een groot verschil. Meestal bestaat dit verschil in vele honderden belangrijke titels van boeken en periodieken, tijdsdocumenten en oudere werken, die het Centrum door zijn specifieke oriëntatie en zijn vrij recente oprichting heeft 'gemist'. De systematische recuperatie daarvan is in de meeste gevallen een onmogelijke opdracht: vele titels zijn uitgeput of de financiële inspanningen kunnen door ons niet worden gedragen. Toch lukt zo'n operatie nu en dan. Zo liet de verwerving van een verzamelaarscollectie uit Moerzeke ons in 1995 toe tijdsdocumenten van de Eerste Wereldoorlog (en de onmiddellijk naoorlogse jaren) aan de bibliotheek toe te voegen (cfr. *30-50*, nr.26, 1995). Vandaag kunnen wij dank zij een schenking van Benoît Verhaegen, op een weliswaar kleinere schaal, gewagen van een vergelijkbare recuperatie m.b.t. de problematiek van Congo/Zaire, de kolonisatie en dekolonisatie in de XXste eeuw.

Op het bewogen leven van Benoît Verhaegen wordt elders in dit dossier ingegaan. Hij komt ook zelf uitgebreid in een interview aan het woord.

Even interessant voor deze bijdrage leek het ons na te gaan wat het Centrum reeds m.b.t. de kolonie tussen zijn bibliotheekmaterialen steken had, vanuit welke invalshoek dit was bijeengebracht, en wat er door deze nieuwe collectie kan worden aan toegevoegd.

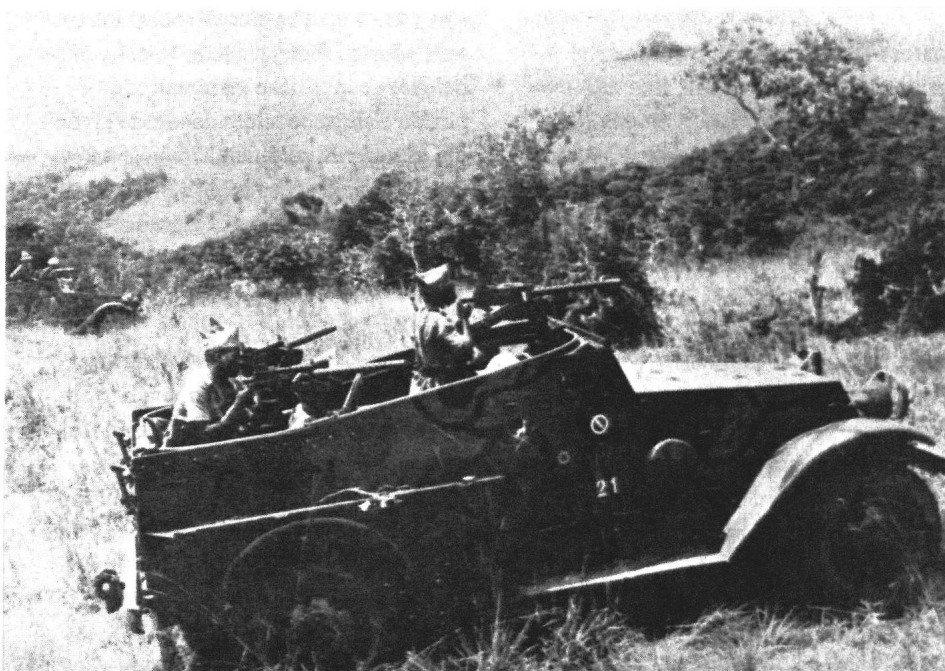
Enkele honderden titels hadden op een directe of indirecte manier betrekking op Congo of de mandaatgebieden Ruanda en Urundi. De politieke en vooral de militaire gebeurtenissen werden daarin in het bij-

Vrede... (vooorlogse affiche) (Coll. SOMA).

zonder geprivilegieerd, wat gezien de vroegere oriëntatie van het Centrum niet

Latere werken hebben dan meer wetenschappelijke ambities (of soms preten-

...en oorlog (manoeuvres van de Weermacht tijdens de oorlog) (Foto SOMA).

echt verwonderlijk is. De Belgische militaire campagne in Italiaans Oost-Afrika kreeg bovenmate veel aandacht : er was een overwinning behaald en België had daar schijnbaar een grote behoefte aan ¹. Vele oorlogsuitgaven getuigen trouwens van de propaganda-inspanningen van Belgische ² en geallieerde zijde ³.

ties). Wij denken ondermeer aan de publicaties van generaal Emile Janssens, waaronder zijn *Contributions à l'Histoire militaire du Congo belge pendant la Seconde Guerre mondiale, 1940-1945* ⁴, aan *La révolte de Masisi-Lubutu (Congo belge, janvier-mai 1944)* van Maurice Lovens ⁵ en aan diverse bijdragen in het

¹ J. Bruls, *Vers les hauts plateaux d'Abyssinie. Avec les Congolais en guerre*, Louvain, s.d. en R. Werbrouck, *La campagne des Troupes Coloniales Belges en Abyssinie*, Léopoldville, s.d.

² Zoals: *La Belgique en Guerre. Un recueil de faits sur le Congo Belge*. - s.l., s.d. en *Belgian Exhibition. Belgium under the Germans. The Belgian Congo at War*. van G. Thuns en R. Motz (London, Inbel, 1944) of D. Denuit, *Le Congo. Champion de la Belgique en guerre*, Bruxelles, s.d.

³ *Agreements between the Government of the United Kingdom and the Belgian Government relating to the Belgian Congo in respect of Finance and the Purchase of Commodities*. London, January 21, 1941. Treaty Series No. 1. (1941), London, His Majesty's Stationery Office, 1941.

⁴ Dit meerdelig werk werd uitgegeven door het Documentatiecentrum van de Krijgsmacht tussen 1982 en 1984.

⁵ Uitgegeven door het CEDAF in 1974.

collectief werk gepubliceerd door de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen ⁶.

Daarnaast stond ook de economische inspanning van de kolonie, met zijn onuitputtelijke rijkdom aan grondstoffen, in de kijker. Zowel het juridisch kader als de historische context werden bestudeerd, maar het was toch vooral de grondstof met uitermate groot strategisch belang, het uranium, die op de meeste belangstelling kon rekenen. In dit verband lijken ons de publicaties van Jacques Vanderlinden en Pierre Buch het vermelden waard ⁷, naast de studie van de Amerikaanse historicus Jonathan Helmreich die de uranium-diplomatie in een bredere en langere-termijn context plaatst ⁸.

Hiermee zijn wij niet ver verwijderd van de geopolitieke constructies van sommigen die België met zijn kolonie reeds als een grootmacht zagen. Naast de 'Eurafrikaanse' hersenspinnels van Pierre Daye, de Congo-specialist van Rex ⁹, was er het

werk van Pierre Van Zuylen, *L'Echiquier congolais ou le secret du Roi* ¹⁰. Geschreven op het einde van de koloniale periode - in 1959 - is deze studie vooral interessant voor de (één jaar later totaal waardeloze) geopolitieke visie van een bepaalde Belgische leidende klasse op de plaats van het koloniale Congo op het internationale schaakbord. Dit hoofdstuk kan trouwens aangevuld worden met enkele door het Centrum gepubliceerde artikels ¹¹.

De bibliotheek beschikt tevens over de onontbeerlijke werkinstrumenten: het Statistisch Jaarboek van België en Belgisch Congo, het persrepertorium van J. Berlage, het archiefoverzicht van Françoise Peemans en Patrick Lefèvre en de bibliografie over Congo tijdens de koloniale periode samengesteld door Jean-Luc Vellut ¹². Opvallend is wel dat dit bibliografisch materiaal enkel de koloniale periode tot 1960 bestrijkt terwijl de periode van het onafhankelijke Congo/Zaire op dit terrein nog braak ligt.

⁶ *Bijdragen over Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog/Le Congo Belge durant la Seconde Guerre Mondiale. Recueil d'études*, Brussel/Bruxelles, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen/Académie Royale des Sciences d'Outre-Mer, 1983.

⁷ Pierre Buch et Jacques Vanderlinden, *L'uranium. La Belgique et les Puissances. Marché de dupes ou chef-d'oeuvre diplomatique ?* Bruxelles, De Boeck Université, 1995. Jacques Vanderlinden, *A propos de l'uranium congolais*, Bruxelles, Académie Royale des Sciences d'Outre-mer, 1991.

⁸ Jonathan E. Helmreich, *Gathering Rare Ores. The Diplomacy of Uranium Acquisition, 1943-1954*, Princeton, Princeton University Press, 1986.

⁹ Pierre Daye, *Problèmes Congolais*, Bruxelles-Paris, Les Ecrivains, 1943.

¹⁰ Parijs, 1959.

¹¹ Jacques Vanderlinden, *L'Appel du 18 juin et le Congo belge*, in *De Gaulle, la Belgique et la France Libre. Journée d'étude organisée le 20 juin 1990 par le CREHSGM*, Brussel, 1991. Carl S. Pansaerts, *Anglo-German conversations on colonial appeasement, and the involvement of the Belgian Congo (october 1937 - march 1938)*, in: *Bijdragen-Cahiers* 16, pp. 41-80.

¹² *Annuaire Statistique de la Belgique et du Congo Belge*, Brussel, Institut National de Statistique, 15 vol. (van 1940 tot 1964). J. Berlage, *Répertoire de la presse du Congo belge (1884-1954) et du Ruanda-Urundi (1920-1954)*, Brussel, 1955. J.L. Vellut en Florence Loriaux, *Bibliographie historique du Zaïre à l'époque coloniale (1880-1960). Travaux publiés en 1960-1996*, Louvain-la-Neuve, Centre d'Histoire de l'Afrique et Tervuren/Koninklijk Museum voor Midden Afrika, 1997. Françoise Peemans en Patrick Lefèvre, *Les sociétés coloniales belges : archives et données bibliographiques (1885-1960)*, Brussel, Centre d'étude et de documentation africaines, 1980 (Les Cahiers du CEDAF, n° 4-5).

Daarmee zijn wij beland bij de studies die, los van de oorlogsperiode, meer aandacht hadden voor de eigenlijke koloniale problematiek. Reeds in 1965 was er enige Engelstalige belangstelling geweest met het pionierswerk van Crawford Young, *Politics in the Congo. Decolonization and Independence*¹³. Veel later verschenen Jacques Vanderlindens biografie van Pierre Ryckmans, de gouverneur-generaal tijdens de oorlog¹⁴, *Congo. Mythes et réalités. 100 ans d'histoire* van Jean Stengers en *Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie* van Jef Van Bilsen¹⁵.

Een interessant fenomeen is dat vanaf de prille jaren tachtig er ook werken over de kolonie in het Nederlands verschijnen. Wij denken hierbij aan de universitaire studies van Vita Foutry m.b.t. de Belgische immigratiepolitiek naar Congo voor de Tweede Wereldoorlog en van Luc Vints over het beeld van de kolonie in de film en de propaganda¹⁶. Helemaal recent is de studie van Ludo De Witte over de rol van de Verenigde Naties en het Belgisch koningshuis in de vestiging van het Mobuturegime en het omvangrijke onderzoek van de Duitse historicus Gerhard Mollin gepubliceerd bij Akademie Verlag onder de titel *Die USA und der Kolonialismus. Amerika als Partner*

*und Nachfolger der belgischen Macht in Afrika, 1939-1965*¹⁷.

Uiteindelijk is het duidelijk dat er zich ook in de historiografie een evolutie aftekent. De oorspronkelijke naam van het Koninklijke Belgisch Koloniaal Instituut wordt in eerste instantie omgezet in de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, wat reeds een andere benadering aangeeft. Vandaag primeert de beeldvorming over de kolonie enerzijds en een veeleer Afrikaanse benadering anderzijds.

De aanvulling die wij nu kunnen voorstellen dank zij de collectie Benoît Verhaegen situeert zich op twee terreinen: de wetenschappelijke literatuur uit politico-logische, sociologische en economische hoek geproduceerd tijdens de jaren zestig en zeventig enerzijds en de tijdsdocumenten uit dezelfde periode anderzijds. Het betreft hier zowel periodieken, boeken en brochures als bijv. jaarverslagen van industriële groepen (zoals de *Union Minière du Haut Katanga*). Meestal zijn deze documenten in het Frans of het Engels. Onder de tijdschriften zijn zeker het vermelden waard: *L'Avenir colonial belge, Afrique Nouvelle, Le Progrès, L'Unité Africaine, L'Etoile du Congo*,

¹³ Crawford Young, *Politics in the Congo. Decolonization and independence*, Princeton - New Jersey, Princeton University Press, 1965.

¹⁴ Jacques Vanderlinden, *Pierre Ryckmans, 1891-1959. Coloniser dans l'honneur*, Brussel, De Boeck-Wesmael, 1994.

¹⁵ Jean Stengers, *Congo. Mythes et réalités. 100 ans d'histoire*, Paris/Louvain-la-Neuve, Duculot, 1989. Jef Van Bilsen, *Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie*, Leuven, Davidsfonds, 1993.

¹⁶ Vita Foutry, *Belgen in Kongo, 1920-1940. Immigratiepolitiek - Profiel - Reactie op de gebeurtenissen in 1940*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1981. Luc Vints, *Kongo made in Belgium. Beeld van een kolonie in film en propaganda*, Leuven, Kritak, 1984.

¹⁷ Ludo De Witte, *Crisis in Kongo. De rol van de Verenigde Naties, de regering-Eyskens en het koningshuis in de omverwerping van Lumumba en de opkomst van Mobutu*, Leuven, Uitgeverij Van Halewyck, 1996. Gerhard Th. Mollin, *Die USA und der Kolonialismus. Amerika als Partner und Nachfolger der belgischen Macht in Afrika, 1939-1965*, Berlin, Akademie Verlag, 1996.

L'Avenir, Jeune Afrique, Présence Africaine, Cahiers des religions africaines, Téléma, ...Tam-Tam. Daarnaast de collectie van het CEDAF (*Centre d'Etude et de Documentation Africaines*) en het Bulletin van Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen.

Deze documentatie opent, hoeft het benadrukt, perspectieven op het onderzoeks-terrein. De kolonisatie en dekolonisatie

hebben in de jaren na de Tweede Wereldoorlog een belangrijk maatschappelijk gegeven gevormd, dat alle sociale groepen, over de zuilgrenzen heen, beroerde. De brug slaan tussen het oude 'koloniale' en 'Belgische' onderzoek en de nieuwe invalshoeken en vraagstellingen van de Afrika-studie lijkt ons, zonder op dit terrein welk soort monopolie dan ook na te streven, een interessant toekomstperspectief voor het SOMA.

*Alain Colignon, Isabelle Ponteville
en Rudi Van Doorslaer (eindredactie)*

ISSN 0772 - 1196